

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA BUNGE YA BAJETI

**TAARIFA YA MWAKA KUHUSU UTEKELEZAJI WA MAJUKUMU YA
KAMATI KATIKA KIPINDI CHA FEBRUARI, 2024 HADI JANUARI, 2025
PAMOJA NA TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA BAJETI YA SERIKALI KWA
KIPINDI CHA NUSU MWAKA, JULAI HADI DESEMBA, 2024**

*[Inatolewa chini ya Kanuni ya 136(15) ya Kanuni za
Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023]*

Ofisi ya Bunge,
10 Barabara ya Morogoro,
S.L.P. 941,
41105 Tambukareli,
DODOMA

10 Februari, 2025

YALIYOMO

SEHEMU YA KWANZA	1
1.0. UTANGULIZI	1
1.1. Muundo wa Taarifa.....	1
1.2. Majukumu ya Kamati	2
1.3. Majukumu yaliyotekelezwa na Kamati.....	2
SEHEMU YA PILI	5
2.0. TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA 2023/24	5
2.1. Viashiria vya uchumi jumla	5
2.1.1. Pato la Taifa	5
2.1.2. Mfumuko wa bei.....	5
2.1.3. Mwenendo wa viwango vya ubadilishaji fedha	6
2.1.4. Akiba ya Fedha za Kigeni	7
2.1.5. Deni la Serikali.....	8
2.1.6. Mwenendo wa Mapato na Matumizi.	9
2.1.7. Tathmini ya Utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo wa mwaka 2023/24.....	11
2.2. Muswada wa Sheria ya Fedha wa Mwaka 2024 (<i>The Finance bill, 2024</i>)	13
2.3. Hoja Mahsusi.....	13
2.3.1. Hoja zilizotokana na Kanuni ya 117.....	14
2.3.2. Hoja zilizotokana na Kanuni ya 124.....	15
2.4. Tathmini ya Mapendekezo ya Mpango wa Taifa kwa Mwaka 2025/26 pamoja na Mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26	17
2.5. Ziara za Kamati za kukagua Miradi ya Maendeleo pamoja na mafunzo	21
2.5.1. Masuala muhimu yaliyojitokeza	21
2.6. Mafunzo kwa Kamati	28
SEHEMU YA TATU	30
3.0. TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA BAJETI YA SERIKALI KATIKA KIPINDI CHA NUSU MWAKA 2024/25	30
3.1. Viashiria vya Uchumi Jumla.....	30
3.1.1. Pato la Taifa	30
3.1.2. Mfumuko wa Bei	32
3.1.3. Sekta ya Nje	34
3.1.4. Mwenendo wa thamani ya Shilingi.....	35
3.1.5. Deni la Serikali.....	37
3.1.6. Akiba ya Fedha za Kigeni	38
3.2. Mwenendo wa Mapato na Matumizi	40
3.2.1. Mwenendo wa ukusanyaji wa Mapato hadi mwezi Desemba 2024.....	43
3.2.2. Uchambuzi wa Mwenendo wa Matumizi	44
3.2.3. Masuala yaliyobainika katika Utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha Julai – Desemba Mwaka 2024/25.	45

SEHEMU YA NNE	48
4.0. TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA MABORESHO YA SHERIA YA FEDHA YA MWAKA 2024	48
4.1. Tathmini ya Utekelezaji wa Baadhi ya Sheria zilizokuwa kwenye Sheria ya Fedha kwa kipindi cha nusu mwaka	49
4.1.1. Sheria ya Reli, Sura 170.....	49
4.1.2. Sheria ya Kudhibiti Uingizwaji wa Bidhaa Nchini, Sura 276.....	51
4.1.3. Sheria ya Taifa ya Utoaji wa Leseni na Usajili wa Viwanda, Sura 46.....	52
4.1.4. Sheria ya Kodi ya Mapato, Sura 332.....	53
4.1.5. Sheria ya Madini, Sura ya 123.....	53
4.1.6. Sheria ya Bima ya Afya kwa wote Sura 161	54
SEHEMU YA TANO	56
5.0. MWELEKEO WA VIASHIRIA VYA UCHUMI JUMLA NA BAJETI YA SERIKALI HADI JUNI, 2025	56
5.1. Viashiria vya uchumi jumla	56
5.2. Utekelezaji wa Bajeti ya Serikali Januari – Juni, 2025.....	56
SEHEMU YA SITA	58
6.0. UTEKELEZAJI WA MAAZIMIO YA BUNGE YALIYOTOKANA NA TAARIFA YA KAMATI YA MWAKA 2024	58
6.1. Maazimio yaliyofanyiwa Kazi na Serikali.....	58
6.1.1. Fedha za Mkopo wa ECF kujumuisha Sekta ya	58
Utalii	58
6.1.2. Riba za Mikopo katika Sekta ya Benki.....	59
6.2. Maazimio ambayo yapo katika hatua za utekelezaji.....	60
6.2.1. Kuanzisha Mamlaka ya Kudhibiti Fedha Haramu	60
6.2.2. Utekelezaji wa miradi ya Barabara kwa Mfumo wa Ubia Baina ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi (PPP)	61
6.2.3. Serikali Kuandaa Sera na mkakati wa Ununuzi, Ugavi na uondoshaji Mali za Umma	61
6.2.4. Kutungwa kwa Sheria na Sera ya Usimamizi wa Mali za Serikali (<i>Government Assets Management Division</i>)	62
6.2.5. Upatikanaji wa Fedha kwa ajili ya Kutekeleza Miradi ya Maendeleo.....	63
6.3. Maazimio ambayo hayajafanyiwa kazi	63
6.3.1. Uwepo wa Sera na Sheria ya Ufuatiliaji na	63
Tathmini	63
6.3.2. Matumizi ya Seti ya Mitambo ya kuchimba visima na mabwawa	64
SEHEMU YA SABA	65
7.0. MAONI NA MAPENDEKEZO YA UJUMLA	65
7.1. Diplomasia ya Uchumi	65
7.2. Mabadiliko ya Sera za Kodi.....	65
7.3. Mifumo ya Serikali kutokusomana	66
7.4. Ukopaji kwa kutumia Sarafu zaidi ya Moja	66

7.5.	Matumizi ya Sarafu Mtandao (<i>Cryptocurrency</i>)	67
7.6.	Mchango wa Sekta ya Fedha na Bima.....	67
SEHEMU YA NANE		69
8.0.	MAONI NA MAPENDEKEZO MAHUSUSI	69
8.1.	Ukusanyaji wa Kodi ya Majengo.....	69
8.2.	Misamaha ya Kodi	70
8.3.	Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) kupitia Kamishna Mkuu kupewa uwezo wa kufanya uchunguzi wa Kodi (<i>Tax Investigation</i>)	70
8.4.	Serikali kupunguza Matumizi yasiyo ya lazima.....	71
8.5.	Usimamizi wa Mifuko ya Hifadhi ya Jamii	72
8.6.	Usimamizi wa Mashirika ya Umma.....	72
8.7.	Urejeshwaji wa ukusanyaji wa Mapato ya Taasisi na Mamlaka za Uhifadhi wa Wanyamapori	73
8.8.	Ulipaji wa madeni ya Wazabuni, Wakandarasi na Watoa huduma	74
SEHEMU YA TISA		76
9.0.	MAFANIKIO NA CHANGAMOTO	76
9.1.	Mafanikio	76
9.2.	Changamoto.....	78
9.2.1.	Utofauti wa Takwimu	78
SEHEMU YA KUMI		79
10.0.	HITIMISHO	79
VIAMBATISHO		82

SEHEMU YA KWANZA

1.0. UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba kuwasilisha Taarifa ya Mwaka ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Bajeti kuhusu Utekelezaji wa majukumu katika kipindi cha Februari, 2024 hadi Januari, 2025, pamoja na Tathmini ya Utekelezaji wa Bajeti ya Serikali katika kipindi cha nusu Mwaka Julai hadi Desemba, 2024 na mwelekeo hadi Juni, 2025.

1.1. Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, Taarifa hii imegawanyika katika sehemu kuu kumi kama ifuatavyo;

- i. Sehemu ya kwanza ni Utangulizi;
- ii. Sehemu ya Pili ni Tathmini ya Utekelezaji wa Bajeti kwa mwaka 2023/24;
- iii. Sehemu ya Tatu ni Tathmini ya Utekelezaji wa Bajeti ya Serikali Katika Kipindi cha Nusu Mwaka 2024/25;
- iv. Sehemu ya Nne ni Tathmini ya Utekelezaji wa Maboresho ya Sheria ya Fedha ya Mwaka 2024;
- v. Sehemu ya Tano ni Mwelekeo wa Viashiria vya Uchumi Jumla na Bajeti ya Serikali Hadi Juni, 2025;
- vi. Sehemu ya Sita ni Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa ya Kamati ya Mwaka 2024;
- vii. Sehemu ya Saba ni Maoni na Mapendekezo ya Ujumla;
- viii. Sehemu ya Nane ni Maoni na Mapendekezo Mahsusii;
- ix. Sehemu ya Tisa ni Mafanikio na Changamoto katika Utekelezaji wa Majukumu ya Kamati; na
- x. Sehemu ya Kumi ni Hitimisho.

1.2. Majukumu ya Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Bajeti inatekeleza majukumu yake kwa mujibu wa masharti ya Kifungu cha 9(1) cha Sheria ya Bajeti Sura ya 439 pamoja na Nyongeza ya Nane, Fasili ya 9, ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023.

Mheshimiwa Spika, katika utekelezaji wa majukumu yake, Kamati ilitumia nyaraka mbalimbali kama vile Hotuba za Bajeti za Serikali za mwaka Mwaka wa Fedha 2023/24 na 2024/25, Ilani ya Uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi ya Mwaka 2020, Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Miaka Mitano (2021/22-2025/26), Mipango ya Taifa ya Maendeleo ya Mwaka 2023/24 na 2024/25, Taarifa mbalimbali za Taasisi za ndani na Kimataifa kama vile Shirika la Fedha la Kimataifa (IMF) na Benki ya Dunia (WB), Benki Kuu ya Tanzania (BOT), Ofisi ya Taifa ya Takwimu, Ofisi ya Msajili wa Hazina, Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) pamoja na tafiti zilizofanywa na Taasisi binafsi za ndani na nje ya nchi.

1.3. Majukumu yaliyotekelezwa na Kamati

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha Februari, 2024 hadi Januari, 2025, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Bajeti ilitekeleza majukumu yafuatayo: -

- a) Kufuatilia na kusimamia utekelezaji wa Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2023/24;
- b) Kufuatilia na kusimamia utekelezaji wa Bajeti ya Serikali kwa kipindi cha nusu mwaka 2024/25;

- c) Kupitia na kujadili utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa mwaka wa fedha 2023/24 na robo ya kwanza ya mwaka 2024/25;
- d) Kuchambua na kujadili Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa mwaka wa fedha 2024/25;
- e) Kuchambua na kujadili utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Fedha pamoja na mafungu tisa yaliyo chini yake kwa mwaka wa fedha 2023/24 pamoja na kuchambua na kujadili na kupitisha makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Fedha pamoja na Mafungu nane yaliyo chini yake kwa mwaka wa fedha 2024/25;
- f) Kuchambua na kujadili utekelezaji wa Bajeti za Mifuko ya Mahakama, Bunge na Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi kwa mwaka wa fedha 2023/24, pamoja na kujadili na kupitisha makadirio ya mapato na matumizi ya Mifuko hiyo kwa Mwaka wa fedha 2024/25;
- g) Kuchambua na kujadili Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa na Mwongozo wa maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26;
- h) Kuchambua Taarifa za utekelezaji wa Bajeti na Utendaji kazi wa Wizara ya Fedha pamoja na Idara, Taasisi, Wakala na Mamlaka mbalimbali zilizo chini yake;
- i) Kuchambua Taarifa ya utendaji kazi wa Ofisi ya Msajili wa Hazina kwa mwaka wa fedha 2023/24 pamoja na kupokea na kujadili Taarifa kuhusu Usimamizi wa Mashirika ya Umma, ukusanyaji wa mapato yasiyo ya kodi pamoja na Changamoto zilizopo;
- j) Kushiriki mafunzo mbalimbali yenye lengo la kuwaongezea uwezo Wajumbe wa Kamati katika nyanja za kodi, fedha,

- uchumi, uwekezaji, ujenzi wa miundombinu pamoja na mifumo mbalimbali ya ukusanyaji na usimamizi wa mapato;
- k) Kukutana na wadau mbalimbali kutoka sekta binafsi ili kupokea maoni, mapendekezo na changamoto zilizojitokeza katika utekelezaji wa sheria za kodi na zinazosimamia biashara na uwekezaji zinazoathiri Sekta binafsi;
 - l) Kufanya utafiti na uchambuzi wa vyanzo mbalimbali vya mapato na kutoa mapendekezo kuhusu vyanzo vipya vya mapato ili kupunguza utegemezi wa kibajeti;
 - m) Kutembelea na kukagua utekelezaji wa baadhi ya miradi ya maendeleo; na
 - n) Kutembelea Taasisi mbalimbali ili kukagua utendaji kazi wake. Taasisi zilizotembelewa ni TRC, TAZARA, ATCL, TRA, DSFA na TPA.

SEHEMU YA PILI

2.0. TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA 2023/24

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea na kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti ya Mwaka 2023/24 na katika utekelezaji wake ilibaini masuala yafuatayo:-

2.1. Viashiria vya uchumi jumla

2.1.1. Pato la Taifa

Mheshimiwa Spika, katika mwaka 2023 Pato la Taifa kwa bei ya kizio lilikua na kufikia **Shilingi triloni 148.39** kutoka **Shilingi triloni 141.25** mwaka 2022, sawa na ukuaji wa **asilimia 5.1** ikilinganishwa na **asilimia 4.7** mwaka 2022. Ukuaji huu ulichangiwa zaidi na shughuli za kilimo, ujenzi na uchimbaji madini ya thamani na vito. Ukuaji huu unaashiria kwamba Sera za kiuchumi za **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** zinaakisi malengo ya kupunguza umaskini.

Mheshimiwa Spika, aidha, Kamati ilibaini kuwa sekta za huduma zilikua kwa kasi ikilinganishwa na sekta za uzalishaji kwa sababu ya uwekezaji mkubwa wa Serikali katika sekta hizo. Hivyo, Kamati ilishauri kuendelea kuhamasisha ushiriki wa sekta binafsi katika ukuaji wa Pato la Taifa kwa kuweka mazingira bora ya biashara na uwekezaji kwa sababu sekta binafsi ndio injini ya ukuaji wa uchumi.

2.1.2. Mfumuko wa bei

Mheshimiwa Spika, katika mwaka 2023/24 mfumuko wa bei ulikuwa **asilimia 3.2**, ikilinganishwa na **asilimia 4.7** ya mwaka 2022/23 kiwango ambacho kipo ndani ya lengo la nchi la kati ya **asilimia 3 hadi 5**, vigezo vya mtengamano

wa Jumuiya ya Afrika Mashariki (usiozidi **asilimia 8.0**) na Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (kati ya **asilimia 3 hadi 7**). Ufanisi huu ulichangiwa na kupungua kwa bei za nafaka hususan ngano, mchele, mahindi na mtama. Vyakula na vinywaji baridi vinabeba uzito wa **asilimia 28.2** ambayo ni kubwa kuliko bidhaa nyingine kwenye kapu la mlaji (CPI). Aidha, utekelezaji wa sera ya fedha ya kupunguza ukwasi na kupungua kwa bei za bidhaa katika soko la Kimataifa katika nusu ya kwanza ya mwaka 2023/24, kumechangia kupungua kwa mfumuko wa bei.

Mheshimiwa Spika, Kamati iliishauri Serikali masuala yafuatayo: -

- i. Ili kuendelea kudhibiti mfumuko wa bei ni lazima Serikali iendelee kuongeza uwekezaji kwenye kilimo sambamba na kuimarisha hifadhi ya chakula; na
- ii. Kuanzisha mkakati wa kuhifadhi akiba ya mafuta ya petroli pindi bei zinaposhuka na kuyatumia pindi bei zinapopanda ili kuepuka athari za mfumuko wa bei zinazoweza kusababishwa na kupanda kwa bei ya mafuta.

2.1.3. Mwenendo wa viwango vya ubadilishaji fedha

Mheshimiwa Spika, katika mwaka 2023, dola moja ya Marekani ilibadilishwa kwa wastani wa **Shilingi 2,516.9** ikilinganishwa na **Shilingi 2,320.5** mwaka 2022, sawa na kushuka kwa thamani ya Shilingi kwa **asilimia 8.5**. Kwa kiasi kikubwa kushuka kwa thamani ya Shilingi kulichangiwa na sera ya Marekani ya kuongeza viwango vya riba katika uwekezaji kwenye dhamana za Serikali kutoka **asilimia 0.1 mwaka 2021** hadi **asilimia 5.3 mwaka 2024**. Hatua hiyo

ilichangia kupungua kwa dola ya Marekani nchini na kushuka kwa thamani ya Shilingi.

Mheshimiwa Spika, madhara yaliyotokana na kushuka kwa thamani ya Shilingi ni kuongezeka kwa deni la Serikali, kuongezeka kwa gharama za utekelezaji wa miradi ya maendeleo inayotegemea vifaa vinavyoagizwa kutoka nje na kuongezeka kwa gharama za bidhaa zinazoagizwa kutoka nje ya nchi kama vile mbolea na mafuta ya petroli. Katika kukabiliana na changamoto hizo, Serikali ilichukua hatua mbalimbali ili kuhakikisha thamani ya Shilingi dhidi ya dola ya Marekani inaimarika.

Mheshimiwa Spika, Kamati iliishauri Serikali njia pekee ya kuimarisha thamani ya Shilingi dhidi ya sarafu nyingine ni kuongeza mauzo ya bidhaa za asili nje, kuongeza thamani ya mazao, kuweka utaratibu mzuri wa kupokea fedha za uwekezaji unaofanywa na watanzania walio nje ya nchi na Benki Kuu ya Tanzania kuendeleza mpango wake wa kununua dhahabu.

2.1.4. Akiba ya Fedha za Kigeni

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/24, akiba ya fedha za kigeni ilikuwa **dola za Marekani milioni 5,345**, kiwango kilichotosheleza malipo ya uagizaji wa bidhaa na huduma kutoka nje ya nchi kwa kipindi cha **miezi 4.4**. Kiwango hicho kilichangiwa na ongezeko la **asilimia 14.7** la mauzo ya bidhaa na huduma nje, sanjari na kushuka kwa **asilimia 5.6** ya thamani ya uagizaji wa bidhaa na huduma kutoka nje katika kipindi hicho.

Mheshimiwa Spika, Kamati iliishauri Serikali kuendelea kuchochea uzalishaji wa bidhaa za ndani ambazo zinaagizwa kutoka nje zinazoweza kuzalishwa ndani ya nchi mfano mafuta ya kula, mbolea, chuma, pamba na sukari sanjari. Pamoja na kuhamasisha matumizi ya gesi asilia ili kupunguza uagizwaji wa bidhaa kutoka nje, na kuendelea kuhifadhi dhahabu fedha kama sehemu ya akiba ya fedha za kigeni.

2.1.5. Deni la Serikali

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia Juni, 2024 deni la Serikali lilikuwa **Shilingi bilioni 96,880** sawa na ongezeko la **asilimia 18.18** ikilinganishwa na **Shilingi bilioni 81,980** katika kipindi kama hicho mwaka 2023. Ongezeko hilo lilitokana na ukopaji kwa ajili ya kugharamia miradi ya ujenzi wa miundombinu ya barabara, reli, viwanja vya ndege, umeme na maji pamoja na kushuka kwa thamani ya Shilingi dhidi ya dola ya Marekani.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa takribani **asilimia 37.48** ya mapato ya ndani yaliyokusanywa katika mwaka 2023/24 yalitumika kulipa deni. Hivyo, Kamati inaendelea kuishauri Serikali kuhakikisha mikopo inayopokelewa inaelekezwa katika miradi inayochochea kasi ya ukuaji wa uchumi na mauzo ya bidhaa na huduma nje ya nchi pamoja na kuongeza wigo na ukusanyaji wa mapato ya ndani ili kuwa na uwezo wa kugharamia deni.

2.1.6.Mwenendo wa Mapato na Matumizi.

Mheshimiwa Spika, katika Mwaka wa Fedha 2023/24 Serikali ilipanga kukusanya na kutumia jumla ya **Shilingi trilioni 44.39**. Hadi kufikia tarehe 30 Juni, 2024 Serikali ilikusanya **Shilingi trilioni 42.92** kutoka vyanzo vya ndani na nje, sawa na **asilimia 96.7** ya lengo la mwaka. Kwa ufanisi huu wa utekelezaji wa bajeti, hakika **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** anastahili pongezi.

Mheshimiwa Spika, ridhaa ya matumizi iliyotolewa katika kipindi hicho ilikuwa ni **Shilingi trilioni 42.95**, ikiwa ni zaidi ya **Shilingi bilioni 24.6** ya fedha zilizokusanywa. Tofauti ya mapato na ridhaa ya matumizi iliyotolewa iligharamiwa na mkopo wa muda mfupi kutoka Benki Kuu (*overdraft*) ambao unaruhusiwa chini ya Vifungu vya 34 na 35 vya Sheria ya Benki Kuu Sura ya 197.

Mheshimiwa Spika, katika utekelezaji wa bajeti Kamati ilibaini masuala yafuatayo:-

2.1.6.1. Madeni ya Wakandarasi

Mheshimiwa Spika, hadi mwaka 2022 Serikali ilikuwa ikidaiwa na Wazabuni, Wakandarasi na Watoa Huduma jumla ya **Shilingi bilioni 3,230**. Tangu kipindi hicho haijafanyika tathmini ya kina ya kubaini madeni yote Serikali inayodaiwa yaliyohakikiwa na ambayo hayajahakikiwa. Kamati ilifanya uchambuzi kuhusu sababu zinazosababisha ulimbikizaji wa madeni na ikabaini masuala yafuatayo: -

- i. Ucheleweshaji wa malipo ya hati za madai zilizowasilishwa Wizara ya Fedha;
- ii. Baadhi ya Maafisa Masuuli kufanya manunuzi bila ya kuwa na fedha za kulipia;
- iii. Zoezi la uhakiki kuchukua muda mrefu zaidi ya siku tisini zinazokubalika kimataifa; na
- iv. Matumizi ya dharura yanayoathiri Bajeti ya Mwaka husika na hivyo fedha za kulipia miradi inayotekelezwa kukosekana.

Mheshimiwa Spika, ili kuondokana na changamoto ya malimbikizo ya madeni ambayo inaumiza wafanyabishara na sekta ya kibenki nchini, Kamati inaishauri Serikali kufanya tathmini ya kina ya madeni inayodaiwa na baada ya kubaini kiasi halisi inachodaiwa ikope katika soko la ndani kupitia Hati fungani ya miaka 25 ili kuyalipa madeni yote kwa pamoja. Kutokufanya hivyo kunazidi kuiongezea Serikali gharama zinazotokana na riba na kupungua kwa ukwasi kwenye uchumi.

Jedwali Na 1: Kiasi cha Madeni ambacho hakijalipwa hadi kufikia Tarehe 30 Juni, 2022

	MAELEZO	KIASI (Shillings)
1.	Madeni yaliyohakikiwa lakini hayajalipwa hadi kufikia tarehe 30 Juni, 2022	1,057,644,886,802.43
2.	Madeni ambayo Hayajahakikiwa hadi kufikia tarehe 30 Juni, 2022	2,171,179,832,139.57
JUMLA		3,228,824,718,942.00

2.1.6.2. Uhamisho wa Fedha Ndani na Nje ya Fungu

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya Uhamisho wa Fedha (*Re- allocation Warrant No.2 of 2022/23*) ilionyesha uhamisho wa jumla ya **Shilingi bilioni 1,610**. Aidha, uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa kiwango kikubwa cha uhamisho wa fedha kilisababishwa na baadhi ya Wizara, Idara na Taasisi kutozingatia vipaumbele vya msingi wakati wa upangaji wa bajeti. Hivyo, Kamati iliishauri Serikali kusimamia vyema kanuni za uhamisho wa fedha zilizotungwa chini ya Sheria ya Bajeti Sura ya 439.

2.1.7. Tathmini ya Utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo wa mwaka 2023/24

Mheshimiwa Spika, Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Mwaka 2023/24 ulilenga kutekeleza miradi ya kielelezo na miradi ya kimkakati na bajeti iliyotengwa ya utekelezaji wa miradi na programu hizo ilikuwa ni **Shilingi trilioni 14.08** sawa na **asilimia 31.71** ya bajeti ya Serikali ya **Shilingi trilioni 44.39**. Hadi kufikia Juni 30, 2024 jumla ya **Shilingi trilioni 14.64** zilitolewa sawa na **asilimia 104**.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilichambua utekelezaji wa Mpango na kubaini baadhi ya changamoto zifuatazo: -

- a) Miradi kuchelewa kuanza kutekelezwa na kukamilika tofauti na muda uliopangwa;
- b) Majadiliano baina ya Serikali na wabia kuchukua muda mrefu na kuchelewesha miradi kuanza kutekelezwa;
- c) Taasisi moja ya Serikali kudai ada au tozo za leseni kwa ajili ya utekelezaji wa mradi wa Taasisi nyingine ya

Serikali. Mfano NDC kudaiwa na Wizara ya Madini ada ya leseni ya maeneo yenye madini yanayomilikiwa na NDC; na

d) Uwepo wa malimbikizo ya madeni ya wazabuni na wakandarasi ambao umesababisha baadhi ya miradi kukwama utekelezaji wake.

Mheshimiwa Spika, kutokana na changamoto hizo, Kamati iliishauri Serikali masuala yafuatayo: -

a) Kutekeleza miradi michache ambayo itakamilika kwa wakati ili kuleta tija inayokusudiwa;

b) Kuanzisha Sera ya Ufuatiliaji na Tathmini ili kuhakikisha miradi inatekelezwa kwa ubora kulingana na thamani ya fedha pamoja na kuongeza uwajibikaji kwa Watumishi wa Umma;

c) Ulipaji wa madeni ya wazabuni na wakandarasi upewe kipaumbele ili kupunguza gharama za riba zinazotokana na kutokulipa madeni kwa wakati;

d) Kutoa kipaumbele kwenye utekelezaji wa miradi yenye sura ya kibiashara na yenye manufaa makubwa ya kiuchumi ili kupunguza gharama za utekelezaji endapo itachelewa kutekelezwa;

e) Majadiliano na wabia kufanyika kwa wakati ili kuepuka ucheleweshaji wa utekelezaji; na

f) Kuanzisha utaratibu maalumu wa kusamehe ada za leseni kwa miradi ambayo inatekelezwa na Taasisi moja ya Serikali na inatakiwa kulipwa kwa Taasisi nyingine ya Serikali.

2.2. Muswada wa Sheria ya Fedha wa Mwaka 2024 (The Finance bill, 2024)

Mheshimiwa Spika, Kamati iliwasilisha Bungeni Taarifa ya maoni na ushauri kuhusu Muswada wa Sheria ya Fedha wa Mwaka 2024 (The Finance Bill, 2024) kwa mujibu wa Kanuni ya 127 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023. Muswada huo ulilenga kupanua wigo wa ukusanyaji wa mapato ya Serikali, kulinda viwanda vya ndani pamoja na kuchochea ukuaji wa sekta mbalimbali za uchumi ambapo jumla ya Sheria 29 zilifanyiwa marekebisho.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilichambua na kupokea maoni kutoka kwa wadau mbalimbali na baadaye ilifanya majadiliano ya kina na Serikali na kupendekeza marekebisho katika Muswada. Tathmini ya utekelezaji wa Sheria hii yamejadiliwa kwa kina katika sehemu ya Nne ya taarifa hii. Aidha, Kamati iliishauri Serikali kwa miaka ijayo kuwa inawasilisha Muswada wa Sheria ya Fedha sanjari na Hotuba ya Bajeti ya Serikali. Hatua hii itaisaidia Kamati pamoja na wadau kupata muda wa kutosha wa kupitia, kuchambua na kutoa maoni kuhusu muswada huo kikamilifu.

2.3. Hoja Mahsus

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 117(3) na 124 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 Kamati ilishughulikia jumla ya hoja mahsus **38**, kati ya hoja hizo **hoja 13** zilikuwa kwa mujibu wa Kanuni ya 117 (3),(4), (5) na (6) na **hoja 25** zilikuwa kwa mujibu wa Kanuni ya 124 (1), (2) na (3) ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Februari, 2023.

2.3.1. Hoja zilizotokana na Kanuni ya 117

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea jumla ya **Hoja 13** zilizohusu utolewaji wa fedha kwa ajili ya kutekeleza shughuli zilizokuwa zimepangwa katika mwaka wa fedha 2023/24. Baada ya majadiliano, Kamati ilikubaliana na majibu ya Serikali kwa hoja zote 13. Hata hivyo, Kamati ilitoa maelekezo mahsusi kwa Serikali kuhusu hoja zifuatazo:

-

- i. Kutoa fedha kwa Bohari Kuu ya Dawa (MSD) **Shilingi bilioni 394.51** kwa ajili ya kufanya shughuli za uzalishaji, ununuzi na utunzaji wa bidhaa za Afya, kulipa madeni ya washitiri na vituo vya kutolea huduma za Afya; na
- ii. Kutoa **Shilingi bilioni 1** ya mkopo wenye masharti nafuu kwa vijana kwenye Mfuko wa Maendeleo wa Vijana kwa ajili ya kuanzisha au kuendeleza miradi ya uzalishaji mali.

Mheshimiwa Spika, hoja 11 zilizobaki Serikali iliahidi kutoa fedha kabla ya tarehe 30 Juni, 2024. Aidha, jumla ya **Shilingi bilioni 860.17** zilitakiwa kutolewa na Serikali ili kutekeleza shughuli zilizopangwa katika mwaka 2023/24.

Mheshimiwa Spika, jumla ya **hoja 25** zilihitaaji nyongeza ya fedha ya **Shilingi bilioni 800.74**. Kati ya hoja hizo, Kamati ilikubaliana na majibu ya Serikali katika **hoja 19**, haikukubaliana katika **hoja 2** na **hoja 4** zilitolewa maelekezo mahsusi.

Mheshimiwa Spika, Kamati haikukubaliana na majibu ya Serikali kwenye hoja mbili zifuatazo:-

- i. Kuongeza kiasi cha **Shilingi bilioni 212.13** kwenye Fungu 46 (Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia) ili zitumike kwa ajili ya utekelezaji wa Sera ya Elimu na Mafunzo pamoja na Mitaala mipya ya Elimu; na
- ii. Serikali ilishindwa kutoa ufafanuzi wa takwimu sahihi za Bajeti kwa ajili ya Bodi ya Mikopo kwa mwaka wa fedha 2024/25 kati ya **Shilingi bilioni 787.42** iliyowekwa kwenye Fungu 46 au **Shilingi bilioni 832.42** iliyotengwa kwenye ukomo na Mfumo wa Bajeti.

Mheshimiwa Spika, hoja zilizotolewa maelekezo mahsusi ni kama ifuatavyo: -

- i. Kutenga fedha za ununuzi wa mtambo kwa ajili ya uchapishaji wa mitihani ya elimu ya Msingi, Sekondari, Vyuo vya Ualimu pamoja na usahihishaji katika bajeti ya mwaka wa fedha 2024/25;
- ii. Kutopunguza fedha za mradi wa SGR kwa ajili ya kugharamia ujenzi na ukarabati wa barabara;
- iii. Serikali kutoa Mapendekezo ya Mpango sambamba na Mwongozo wa Maandalizi ya bajeti ya mwaka 2025/26 mwezi Novemba, 2024; na
- iv. Kuongeza fedha katika Mfuko wa Mandeleo ya Vijana.

2.3.2. Hoja zilizotokana na Kanuni ya 124

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea jumla ya hoja 22 kwa mujibu wa Kanuni ya 124 (1), (2) na (3). Kati ya hoja hizo, Kamati ilikubaliana na Serikali hoja 18, haikukubaliana hoja

mbili (2) na hoja 2 zilihitaaji utekelezaji zaidi. Hoja ambazo Kamati haikukubaliana na Serikali ni kama ifuatavyo: -

- i. Serikali kufanya mapitio ya shughuli za Mkopo wa Mradi wa Uboreshaji Usalama wa Milki za Ardhi kwa kuzingatia mapendekezo ya Kamati yaliyowasilishwa mwaka 2022/23; na
- ii. Changamoto ya ujenzi wa barabara kwa Mfumo wa Uhandisi, Ununuzi, Ujenzi na Ufadhili (*Engineering, Procuring, Construction and Financing – EPC + F*).

Mheshimiwa Spika, hoja zifuatazo zilihitaaji utekelezaji zaidi kwa upande wa Serikali: -

- i. Kufanya mabadiliko ya Sheria ili kuruhusu Taasisi za TANAPA, NCAA na TAWA kukusanya na kutumia mapato yao wenyewe. Hata hivyo, Sheria ya Fedha ya mwaka 2024 ilifanya mabadiliko katika Sheria ya Hifadhi za Taifa Sura 282 na Sheria ya Mamlaka ya Hifadhi ya Bonde la Ngorongoro Sura ya 284 kwa kuelekeza **asilimia 9** ya mapato ya Taasisi hizo kuwekwa katika akaunti Maalumu iliyopo Benki Kuu na kati ya asilimia hizo, **asilimia 3** itatumika kwa ajili ya Mfuko wa Ulinzi kwa Wanyamapori na **asilimia 6** kwa ajili ya Tozo ya Maendeleo ya Utalii na **asilimia 91** iliyobaki itaelekezwa kwenye Mfuko Mkuu wa Serikali; na
- ii. Kufanya mabadiliko ya Sheria ili kuwezesha ukusanyaji wa tozo ya gati (wharfage) kukusanywa na Mamlaka ya Bandari (TPA) kwa kufanya marekebisho katika Kifungu cha 67 (3) cha Sheria ya

Bandari Sura ya 166. Hata hivyo, Sheria ya Fedha ya Mwaka 2024 imefanya mabadiliko ya Sheria hiyo kwa kuelekeza mapato yote yanayotokana na tozo ya gati kuwekwa katika akaunti maalumu ya TPA iliyopo Benki Kuu, na utolewaji wa fedha hizo kwa ajili ya matumizi utakuwa ukiidhinishwa na Mlipaji Mkuu wa Serikali.

Mheshimiwa Spika, Kamati itaendelea kufuatilia kwa karibu utekelezaji wa hoja zote zilizojadiliwa ili kuona endapo mapendekezo yaliyotokana na kikao cha Kamati ya Uongozi na Kamati ya Bajeti yametokelezwa.

2.4. Tathmini ya Mapendekezo ya Mpango wa Taifa kwa Mwaka 2025/26 pamoja na Mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26

Mheshimiwa Spika, mwezi Novemba, 2024 Serikali iliwasilisha Bungeni Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa Mwaka 2025/26 pamoja na Mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti kwa mwaka 2025/26. Kwa mujibu wa Kifungu cha 9(1)(a) cha Sheria ya Bajeti Sura 439 na Kanuni ya 113 (4) ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Februari, 2023 Kamati ya Bajeti ilifanya uchambuzi na kutoa maoni yake kwa Serikali.

Mheshimiwa Spika, kwa mwaka 2025/26 Serikali imekusudia kukusanya na kutumia jumla ya **Shilingi trilioni 55.06**. Mgawanyo wa mapato na matumizi ni kama unavyoonekana katika **Jedwali Namba 2**.

Jedwali Na. 2: Makadirio ya Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2025/26**(TZS Bilioni)**

	2024/25 Bajeti iliyoidhinishwa	2025/26 Makadirio ya Bajeti	Tofauti	Ukuaji/Ongezeko
JUMLA YA MAPATO	49,345.69	55,061.61	5,715.92	11.58
Mapato ya Ndani ikijumuisha mapato ya Halmashauri	34,610.65	38,962.49	4,351.84	12.57
Misaada na Mikopo Nafuu ya Kibajeti	1,489.77	1,741.02	251.25	16.87
Misaada na Mikopo Nafuu ya Miradi	3,461.95	4,761.17	1,299.22	37.53
Misaada na Mikopo Nafuu ya Mifuko ya Kisekta	178.89	189.74	10.85	6.07
Mikopo ya Ndani - kulipa mtaji Deni la Ndani (<i>Rollover</i>)	4,022.37	3,325.56	-696.81	-17.32
Mikopo ya ndani ya kibiashara (NDF)	2,595.42	2,952.63	357.21	13.76
Mikopo ya nje ya kibiashara	2,986.64	3,129.01	142.37	4.77

Chanzo: Mwongozo wa Mpango na Bajeti 2025/26

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya uchambuzi na kuishauri Serikali masuala yafuatayo: -

i. **Madeni ya Wakandarasi, Wazabuni na Watoa huduma**

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati ulibaini kwamba Serikali haikutambua ulipaji wa madeni ya wazabuni, wakandarasi na watoa huduma kama kihatarishi kinachoweza kuathiri utekelezaji wa bajeti kutokana na ukweli kwamba baadhi ya miradi mipya inashindwa kutekelezwa katika mwaka husika kwa sababu fedha za miradi hiyo zinatumiwa kulipa madeni ya miaka uliyopita.

Mheshimiwa Spika, Kamati iliishauri Serikali kuwa Mwongozo wa Uandaaji wa Bajeti uweke wazi kiasi ambacho kitatengwa kwa ajili ya ulipaji wa madeni ya wakandarasi, wazabuni na watoa huduma wa ndani.

ii. **Ufuatiliaji, Tathmini na Utoaji Taarifa za Utekelezaji wa Mpango na Bajeti**

Mheshimiwa Spika, pamoja na kuwepo na Idara ya Tathmini na Ufuatiliaji katika Ofisi ya Rais - Mipango na Uwekezaji, Kamati haikuona kama Idara hiyo inatosha kutekeleza majukumu hayo. Hivyo, Kamati iliishauri Serikali kuanzisha Mamlaka ya Ufuatiliaji na Tathmini ili kuhakikisha miradi inafuatiliwa kwa ukaribu.

iii. **Mazingira na Mabadiliko ya Tabianchi**

Mheshimiwa Spika, Kamati iliitaka Serikali kufanya mapitio ya Muundo wa Usimamizi wa Mfuko wa Mazingira pamoja na kutafuta chanzo mahsusi kwa ajili ya Mfuko huo kwa sababu athari za mazingira sio kihatarishi tena bali imekuwa janga. Aidha, kwa kufanya hivyo pia kutaiwezesha nchi kupata fedha kutoka kwenye mifuko ya kimataifa inayosaidia nchi zinazoendelea katika kuhimili na kukabiliana na athari za mabadiliko ya tabia nchi na uhifadhi wa mazingira. Vilevile, Kamati iliishauri Serikali kutenga walau **asilimia 1** ya mapato yanayotokana na biashara ya hewa ukaa (Carbon Credit) ili yaelekezwe kwenye Mfuko wa Mazingira.

iv. **Uchumi wa Kidigitali**

Mheshimiwa Spika, Kamati ilishauri Serikali kwamba Mkakati wa Taifa wa Uchumi wa Kidigitali wa mwaka 2024 hadi 2034 utekelezwe na Afisa Masuuli wa Mamlaka ya Serikali Mtandao (eGA), kwa kuwa ndiyo Mamlaka inayohusika na mifumo ya Serikali. Aidha, utaratibu huo utarahisisha mifumo itakayoundwa kusomana na

kutotawanya rasilimali fedha katika mafungu mbalimbali ambazo kimsingi zinaenda kutekeleza shughuli ambayo ingeweza kutekelezwa na Mamlaka ya Serikali Mtandao kwa kuwa ndiyo yenye jukumu hilo. Vilevile, Kamati iliishauri Serikali kuweka mkakati wa kuendeleza matumizi ya akili bandia (AI) katika Sekta ya Umma ili kuchochea ufanisi wa utekelezaji wa shughuli za Serikali na kuendana na kasi ya ukuaji wa teknolojia.

v. **Ushirikiano wa Kikanda na Kimataifa.**

Mheshimiwa Spika, katika kuimarisha ushirikiano wa kimataifa na kikanda Kamati iliishauri Serikali kupitia upya Mikataba yote ya Utozaji wa Kodi Mara Mbili *Double Taxation Agreement* (DTA) ambayo hivi sasa iko 17 ili kubaini Mikataba ipi ina manufaa ili Taifa liendeleo nayo na ipi haina manufaa ili isitishwe. Aidha, Kamati iliishauri Serikali kujenga majengo ya ubalozi kwenye nchi ambazo Tanzania ilipewa viwanja kwa ajili ya ujenzi. Vilevile, Kamati iliishauri Serikali kupitia Wizara ya Mambo ya Nje kuandaa mkakati wa kutumia sekta binafsi kujenga na kuendeleza maeneo ya balozi.

vi. **Ratiba ya Mpango na Bajeti**

Mheshimiwa Spika, muda kati ya kuandaa randama na kuziwasilisha Bungeni ni mdogo kwa Maafisa Masuuli kufanya marekebisho kulingana na ukomo wa Bajeti hasa pale wanapotakiwa kupunguza bajeti zao. Kamati iliishauri Serikali kuhakikisha ukomo wa Bajeti kwa Mafungu unaenda sambamba na uidhinishwaji wa mwongozo wa bajeti ili kuwapa Maafisa Masuuli muda wa kutosha

kuandaa bajeti inayoendana na ukomo kabla ya kuwasilisha randama Bungeni kwa sababu hivi sasa randama zinazowasilishwa hazina uhalisia.

2.5 Ziara za Kamati za kukagua Miradi ya Maendeleo pamoja na mafunzo

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha Februari, 2024 hadi Januari, 2025, Kamati ilifanya ziara katika Mikoa ya Dar es Salaam, Tanga, Singida, Morogoro, Zanzibar na Nchini Kenya. Ziara hizo zilikuwa na malengo yafuatayo:-

- i. Kukagua miradi ya maendeleo ili kubaini endapo miradi iliyotekelezwa inaendana na thamani halisi ya fedha;
- ii. Kupokea Taarifa za Utendaji kazi wa Taasisi zinazosimamiwa na Kamati na kubaini endapo kuna changamoto zozote za kifedha, kiutendaji, kiuendeshaji pamoja na ufanisi katika utekelezaji wa majukumu yao;
- iii. Kubadilishana uzoefu baina ya wabunge wa Kamati ya Bajeti ya Bunge la Kenya na Kamati ya Bajeti ya Bunge la Tanzania;
- iv. Kubaini endapo matakwa ya Sheria ya Bajeti Sura 439 yamefuatwa kikamilifu katika utekelezaji wa Bajeti pamoja na miradi pamoja; na
- v. Kuhudhuria Kongamano la Kodi la Kitaifa.

2.5.1.Masuala muhimu yaliyojitokeza

2.5.1.1 Ziara Nchini Kenya

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya ziara ya kikazi nchini Kenya kuanzia tarehe 2 hadi 8 Machi, 2024. Ziara hiyo ilikuwa na lengo la kutembelea na kujifunza masuala mbalimbali kama vile utekelezaji

wa Miradi kwa njia ya Ubia baina ya Sekta ya Umma na Sekta binafsi, Ufanisi katika ukusanyaji wa mapato ya kodi na yasiyo ya kodi, uzoefu wa utendaji kazi wa Kamati ya Bajeti ya Kenya, ujenzi, ukarabati na usimamizi wa Reli ya Kisasa (SGR), mafanikio, changamoto pamoja na uendeshwaji wake.

Mheshimiwa Spika, kutokana na ziara hiyo, Kamati ilipendekeza masuala yafuatayo yafanyiwe kazi na Serikali:-

- i. Kuweka juhudi katika kutekeleza miradi mikubwa hasa ya miundombinu ya barabara kwa njia ya Ubia na Sekta Binafsi (PPP);
- ii. Kufanya mabadiliko katika Kituo cha Uwekezaji Tanzania (*Tanzania Investment Center* (TIC) ili kiweze kutoa vibali kwa wawekezaji katika muda mfupi;
- iii. Kuweka mikakati endelevu ya kupanua wigo wa kukusanya kodi ya biashara mtandao inayofanyika ndani na nje ya nchi;
- iv. Kuwekeza zaidi katika mifumo ya kidijitali ya ukusanyaji wa mapato ambayo itasomana na mifumo mingine;
- v. Kukamilisha miradi kwa wakati ili kupunguza gharama za utekelezaji wa miradi na kuleta tija iliyokusudiwa; na

- vi. Kutambua na kurasimisha sekta isiyo rasmi pamoja na kuhamasisha miamala kufanyika kidigitali ili kukusanya mapato mengi zaidi.

2.5.1.2 Utekelezaji wa Mradi wa Reli ya Kisasa (SGR)

Mheshimiwa Spika, Shirika la Reli Tanzania (TRC) linaendelea na uendeshaji wa reli ya kisasa ya SGR kati ya Dar es Salaam hadi Dodoma ambapo uendeshaji huu ulianza tarehe 14 Juni, 2024 kati ya Dar es salaam na Morogoro na tarehe 25 Julai, 2024 kati ya Dar es salaam na Dodoma. Hadi kufikia Desemba, 2024 jumla ya abiria **1,330,208** wamesafirishwa na jumla ya **Shilingi bilioni 37.6** zimekusanywa.

Mheshimiwa Spika, baada ya Kamati kupokea Taarifa ya Mradi pamoja na kukagua utekelezaji wake Kamati ilishauri masuala yafuatayo: -

- i. TRC kushirikiana na viongozi wa ngazi ya chini katika maeneo ambayo reli ya SGR inapita ili kuwa na ulinzi shirikishi wa mali na vitendea kazi vya mradi na kuwafanya wananchi kuwa sehemu ya mradi huo;
- ii. Serikali kumaliza ujenzi wa kipande cha reli kutoka Bandari ya Dar es salaam ili kuwezesha usafirishaji wa mizigo kutoka Bandari ya Dar es salaam;
- iii. Kutekeleza mfumo wa watoa huduma binafsi kutumia miundombinu ya reli kwa makubaliano maalumu (*open access*) katika

uendeshaji wa SGR ili kusaidia sekta binafsi kufanya biashara katika reli ya SGR; na

iv. Kuhakikisha usafirishaji wa mizigo kwa treni ya SGR kutoka Dar-es-Salaam hadi Dodoma unaanza.

2.5.1.3 Shirika la Ndege Tanzania (ATCL)

Mheshimiwa Spika, kwa sasa ATCL ina jumla ya ndege 16 za Boeing, Airbus Canada na DeHavilland Canada. Aidha, Mtandao wa safari za ndege umepanuka kutoka vituo 4 Mwaka 2016 hadi vituo 28 Oktoba, 2024. Vituo vilivyokuwa vinafanya kazi hadi mwezi Novemba 2024 ni 25 ambavyo kati ya hivyo, vituo 13 ni ndani ya nchi, 9 kikanda na 3 kimataifa.

Mheshimiwa Spika, vilevile, Kamati ilitaarifiwa kwamba kutokana na kukosekana kwa hanga katika Uwanja wa Ndege wa Julius Nyerere, Serikali imetoa eneo lenye ukubwa wa mita za mraba 20,000 kwa ajili ya kujenga Hanga kubwa ambalo litakuwa na uwezo wa kuingiza na kutengeneza ndege kubwa moja na ndege mbili ndogo kwa wakati mmoja. Makadirio ya gharama za ujenzi ni **Shilingi bilioni 66** na ujenzi huo utachukua miezi 36 hadi kukamilika na mpaka sasa hatua iliyofikiwa ni kupatikana kwa Mkandarasi na Mshauri Elekezi.

Mheshimiwa Spika, katika ziara hiyo, Kamati iliishauri Serikali masuala yafuatayo: -

Kutokana na uwepo wa baadhi ya ndege kushindwa kufanyiwa matengenezo kwa sababu ya ukosefu wa vipuri, Kamati iliishauri Serikali kuweka masharti ya kuhakikisha kwamba vipuri pamoja na injini za ndege zinazonunuliwa zinapatikana katika soko;

- i. Wizara ya Uchukuzi kushirikiana na Wizara ya Maliasili na Utalii ili kuhakikisha usafiri kwa njia ya anga unakuza shughuli za utalii; na
- ii. Kwa kuwa Shirika la ATCL linadaiwa gharama za kukodi ndege na Wakala wa Ndege za Serikali (TGFA), deni hilo limesababisha Shirika kuwa na mlundikano wa madeni ambao unaathiri mizania ya hesabu za Shirika, Kamati iliishauri Serikali kufuta madeni ya ATCL inayodaiwa na TGFA ili kusafisha vitabu.

2.5.1.4 Mamlaka ya kusimamia Uvuvi wa Bahari Kuu (DSFA) Zanzibar

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitembelea Ofisi ya Mamlaka ya Kusimamia Uvuvi wa Bahari Kuu (DSFA) ambayo ilianzishwa kwa mujibu wa Sheria ya Usimamizi na Maendeleo ya Uvuvi wa Bahari Kuu, Sura 388. Lengo la ziara hiyo ni kuona namna shughuli za uvuvi wa bahari kuu unavyofanya kazi.

Mheshimiwa Spika, katika ziara hiyo Wajumbe waliishauri Serikali yafuatayo:-

- i. Kukamilisha mchakato wa kununua meli tatu (3) za uvuvi ili kuimarisha upatikanaji wa mazao ya uvuvi; na
- ii. Serikali kuruhusu sekta binafsi ya ndani kulipa ada na tozo za uvuvi kwa kutumia Shilingi ya Tanzania ili kupunguza matumizi ya Dola ya Marekani na Kampuni za kigeni kulipa kwa Dola ya Marekani ili kuongeza fedha za kigeni.

2.5.1.5 Mradi wa ujenzi wa Bomba la kusafirisha mafuta ghafi la Afrika Mashariki (EACOP)

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya ziara katika Mradi wa ujenzi wa bomba la kusafirisha mafuta ghafi la Afrika Mashariki (EACOP) uliopo Tarafa ya Chongoleani, Wilaya ya Tanga, Mkoa wa Tanga. Hadi kufikia Agosti 2024, utekelezaji wa mradi kwa ujumla ulikuwa umefikia **asilimia 39.2**. Katika ziara hiyo Kamati ilishauri masuala yafuatayo kwa Serikali:-

- i. Kutumia miundombinu ya mradi huu kwa ajili ya kusafirisha mafuta ghafi ya petroli kwenda katika nchi jirani za Afrika Mashariki; na
- ii. Kuhakikisha kwamba mradi unakamilika ndani ya muda uliopangwa ili kuleta tija na manufaa yaliyokusudiwa.

2.5.1.6 Kongamano la Kodi

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata nafasi ya kuhudhuria Kongamano la Kodi la Kitaifa

lililofanyika tarehe 27 na 28 Februari, 2024 Mkoani Dar es Salaam. Kongamano hilo lililenga kupokea maoni mbalimbali ya walipa kodi ili kufanya maboresho ya Sera katika uwekezaji, ukusanyaji wa mapato ya ndani na ukuaji wa uchumi jumuishi. Katika kongamano hilo, wadau walitoa maoni yafuatayo kwa Serikali: -

- i. TRA kuendelea kutumia weledi na kutoa elimu katika ukusanyaji wa kodi;
- ii. Serikali kuendelea kutanua wigo wa kodi, mfano **asilimia 80** ya kodi inayotokana na mapato ya kodi inatoka kwa kampuni 400 na **asilimia 20** kwa kampuni nyingine;
- iii. Kurasimisha wajasiriamali wadogo ili wawe wanalipa kodi;
- iv. Uwekezaji wa biashara uendeleo na kuvutia uwekezaji mpya;
- v. Kufungua maeneo ya kiuchumi ambayo bado hatujafikia;
- vi. Kodi iakisi hali halisi ya sasa ya uchumi na gharama za makusanyo ya kodi zipungue;
- vii. Kupitia upya usimamizi wa ushuru ikiwemo kuangalia tafsiri za sheria na uhalisia wa makisio ya kodi;
- viii. Mchakato wa bajeti uwe wa uwazi na shirikishi na muda wa wadau kutoa maoni katika Sheria ya Fedha uongezwe;
- ix. Kuangalia Sheria ya kodi ya wajasiriamali wadogo na itafsiriwe kwa kiswahili ili iwe rahisi

kueleweka na itenganishwe na Sheria ya Mapato; na

- x. Kuharakisha kutunga sera ya maendeleo ya sekta binafsi kwa ajili ya kuhakikisha wanaokwepa kodi hawatambuliki kwenye vyama vyao.

Mheshimiwa Spika, Serikali ilipokea maoni hayo na kuahidi kuyafanyia kazi.

2.6 Mafunzo kwa Kamati

Mheshimiwa Spika, ili kuwajengea uwezo na ujuzi Wajumbe wa Kamati katika kutekeleza majukumu yao, Kamati ilipata mafunzo mbalimbali kutoka katika Wizara, Idara, Mamlaka na Wakala za Serikali pamoja na Sekta Binafsi. Mafunzo hayo yalihusu: -

- i. Mifumo ya Kukusanya Mapato ya Mamlaka ya Mapato Tanzania ya TANCIS na IDRAS;
- ii. Muundo na majukumu ya Mapato ya Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA);
- iii. Uzoefu wa utekelezaji wa miradi ya maendeleo pamoja na utendaji kazi wa Bunge la Kenya;
- iv. Mfumo wa usimamizi wa Bajeti *Central Budget Management System* (CBMS) unavyofanya kazi;
- v. Kanuni za ugawaji wa mikopo ya Halmashauri ya **asilimia 10** kwa makundi maalumu ya wanawake, vijana na watu wenye ulemavu;
- vi. Ufanisi wa Mfumo wa Malipo ya papo kwa papo (*Tanzania Instant Payment System – TIPS*);

- vii. Ufanisi na changamoto za Akaunti Jumuifu ya Hazina (*Treasury Single Account*);
- viii. Mwenendo wa ukopaji kutoka Benki Kuu ya Tanzania ili kuziba nakisi ya bajeti;
- ix. Namna Serikali kupitia Benki Kuu imejipanga katika ununuzi wa dhahabu fedha kama sehemu ya akiba ya fedha za kigeni;
- x. Usimamizi wa sekta ya fedha nchini;
- xi. Uendeshaji wa Soko la Hisa la Dar es Salaam;
- xii. Kanuni za uendeshaji wa Sheria ya mfumo wa watoa huduma binafsi kutumia miundombinu ya reli kwa makubaliano maalumu (*Open Access*);
- xiii. Vyanzo vya mapato vya Halmashauri;
- xiv. Uunganishwaji wa mifumo ya Serikali;
- xv. Namna ya kutafsiri Taarifa za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali; na
- xvi. Kanuni za Sheria ya Ununuzi wa Umma.

Mheshimiwa Spika, Kamati inapenda kushukuru Ofisi ya Bunge pamoja na Taasisi zote za Umma na Binafsi kwa kuipatia mafunzo ambayo yameboresha utendaji kazi wa Kamati ili kuishauri Serikali ipasavyo.

SEHEMU YA TATU

3.0. TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA BAJETI YA SERIKALI KATIKA KIPINDI CHA NUSU MWAKA 2024/25

Mheshimiwa Spika, dhima kuu ya Bajeti ya Mwaka 2024/25 ni *“Mageuzi Endelevu ya Kiuchumi kupitia Uimarishaji wa Sera za Kibajeti na Uwekezaji katika Kuhimili na Kukabiliana na Mabadiliko ya Tabianchi kwa Maendeleo ya Wananchi”*. Katika kutekeleza dhima hiyo, uchambuzi wa Kamati ulifanyika kwa kuzingatia shabaha zifuatazo: -

- i. Mapato ya ndani kufikia **asilimia 15.8** ya Pato la Taifa mwaka 2024/25 ikilinganishwa na **asilimia 15.4** mwaka 2023/24;
- ii. Mapato ya kodi kufikia **asilimia 12.9** ya Pato la Taifa mwaka 2024/25 ikilinganishwa na **asilimia 12.6** mwaka 2023/24; na
- iii. Kuwa na nakisi ya bajeti (ikijumuisha misaada) isiyozidi **asilimia 3.0** ya Pato la Taifa.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya tathmini ya utekelezaji wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2024/25 kwa kuangalia viashiria vya uchumi jumla na mapato na matumizi ya Serikali kama ifuatavyo:-

3.1. Viashiria vya Uchumi Jumla

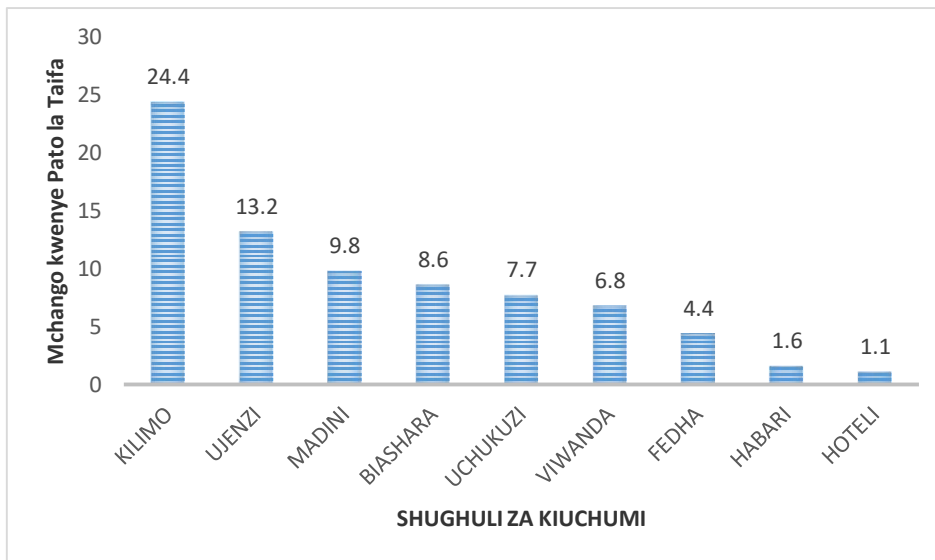
3.1.1. Pato la Taifa

Mheshimiwa Spika, Pato la Taifa katika mwaka 2024 lilitarajiwa kukua kwa **asilimia 5.4**. Aidha, katika kipindi cha Januari hadi Septemba 2024, Pato la Taifa lilikua kwa wastani wa **asilimia 5.4**, ikiwa ni sawa na lengo la mwaka. Hivyo, ni dhahiri kwamba mwenendo huu wa ukuaji wa uchumi utafikia lengo lililopangwa la **asilimia 5.4** na zaidi. Kamati imebaini kuwa moja ya shughuli zilizochangia katika ukuaji huo ni pamoja na kuanza kwa uzalishaji wa umeme kupitia Bwawa la Mwalimu Julius Nyerere ambapo

mitambo nane kati ya tisa imeanza uzalishaji. Kamati inaipongeza Serikali kwa kuendelea kutekeleza mradi huu.

Mheshimiwa Spika, shughuli za kilimo ziliongoza kwa kuwa na mchango mkubwa katika ukuaji wa uchumi wa **asilimia 24.4**, ikifuatiwa na ujenzi **asilimia 13.2**, uchimbaji madini **asilimia 9.8**, na biashara **asilimia 8.6** kama inavyoonekana katika **Kielelezo Na. 1**.

Kielelezo Na. 1: Mchango wa Shughuli za Uchumi katika Pato la Taifa (Januari – Septemba, 2024) (Asilimia)

Chanzo: Wizara ya Fedha

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kuhakikisha kwamba uchumi wa Taifa unaendelea kukua licha ya migogoro ya Kimataifa inayoendelea duniani. Kamati inashauri masuala yafuatayo: -

- a) Kwa kuwa sekta ya kilimo ina mchango mkubwa katika Pato la Taifa, Serikali ihakikishe kwamba mikopo inayoelekezwa katika sekta hiyo inajikita katika shughuli za kilimo na uzalishaji badala ya biashara ya mazao;

- b) Kukamilisha mradi wa Bwawa la Mwalimu Julius Nyerere sambamba na uboreshaji wa miundombinu ya usafirishaji na usambazaji wa umeme ili kuwa na umeme wa uhakika na kuvutia wawekezaji katika shughuli za uzalishaji;
- c) Serikali kuwekeza katika miundombinu ya teknolojia ya kisasa ili kurahisisha upatikanaji wa huduma za kifedha na bima kwa wananchi, hasa katika maeneo ya vijijini;
- d) Serikali kuendelea kutekeleza sera na sheria za udhibiti unaozingatia teknolojia ya fedha ili kuhakikisha kuwa huduma za kifedha na bima zinazotolewa kupitia mifumo ya kidijitali ni salama, za kuaminika, na zinakidhi viwango vya kimataifa;
- e) Kuimarisha ushirikiano wa kibiashara na nchi nyingine ili kupata masoko ya bidhaa zinazozalishwa nchini kama vile chakula; na
- f) Kuweka mazingira wezeshi ya wachimbaji wadogo kupata mikopo nafuu kupitia Mpango wa kuongeza uzalishaji wa dhahabu nchini yaani (*Domestic Gold Purchase Program -DGPP*) kwa kutumia mifuko ya udhamini wa mikopo, Benki Kuu ikishirikiana na STAMICO na viwanda binafsi vya kuchengua dhahabu.

3.1.2.Mfumuko wa Bei

Mheshimiwa Spika, mfumuko wa bei ulitarajiwa kubaki kwenye wigo wa tarakimu moja ya wastani wa **asilimia 3.0** hadi **5.0** katika muda wa kati. Hadi kufikia Desemba 2024, wastani wa mfumuko wa bei ulipungua na kufikia **asilimia 3.1** ikilinganishwa na wastani wa **asilimia 3.2** katika kipindi

kama hicho mwaka 2023. Mfumuko wa bei za vyakula na vinywaji baridi ulipungua na kufikia wastani wa **asilimia 2.8** ikilinganishwa na wastani wa **asilimia 4.6** katika kipindi kama hicho mwaka 2023. Kupungua kwa mfumuko wa bei kumechangiwa na utekelezaji wa sera madhubuti ya fedha pamoja na utoshelevu wa chakula nchini uliosababisha kupungua kwa bei za bidhaa za chakula.

Mheshimiwa Spika, pamoja na sababu zilizotajwa, kupungua kwa bei ya mafuta kwenye soko la dunia kumechangia kuimarika kwa mfumuko wa bei nchini. Kwa mujibu wa taarifa kutoka *U.S Energy Information Administration* bei ya mafuta katika soko la dunia inakadiriwa kuendelea kushuka hadi kufikia wastani wa **dola za Marekani 74** kwa pipa mwaka 2025 na **dola za Marekani 66** kwa pipa mwaka 2026. Hivyo, ni wazi kwamba jambo kubwa linaloweza kusababisha mfumuko wa bei ni bidhaa za chakula.

Mheshimiwa Spika, hali ya usalama wa chakula nchini imeongezeka na kufikia **asilimia 128**. Hata hivyo, utabiri wa Hali ya hewa uliotolewa na Kituo cha Nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki (*The Intergovernmental Authority on Development* (IGAD) umeonyesha wasi wasi wa kuwa na ukame katika nchi za Afrika Mashariki. Hivyo, hatari ya ukosefu wa chakula cha kutosha inaweza kujitokeza, Kamati inaishauri Serikali kuchukua tahadhari kwa kuhakikisha Wakala wa Taifa wa Uhifadhi wa Chakula - NFRA inaongeza akiba ya chakula kwenye msimu wa mwaka 2025/26.

3.1.3.Sekta ya Nje

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha Julai hadi Novemba 2024, nakisi ya urari wa biashara ya bidhaa, huduma na uhamishaji mali nje ya nchi ilipungua na kufikia **Dola za Marekani milioni 364.2** ikilinganishwa na **Dola za Marekani milioni 807.8** katika kipindi kama hicho mwaka 2023. Hii ilitokana na ongezeko la mauzo ya bidhaa na huduma nje ya nchi, hususan mapato yatokanayo na utalii na mauzo ya bidhaa asilia ikilinganishwa na kasi ndogo ya thamani ya uagizaji wa bidhaa na huduma.

Mheshimiwa Spika, kwa kuwa sekta ya utalii imeongoza katika kuliletea Taifa mapato ya kigeni, haya ni mafanikio yanayotoka na maono ya **Mheshimiwa. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** alipoamua kutanga utalii kupitia filamu ya *Royal Tour* mwaka 2022.

Jedwali Na. 3: Mwenendo wa Urari wa Biashara ya Bidhaa, Huduma na Uhamishaji

Mali Nje ya Nchi

(Dola za Marekani Milioni)

AKAUNTI	2023	2024	%
Urari wa Bidhaa (halisi)	-2,976.5	-2,109.2	-29.14
Zilizouzwa nje	4,325.9	5,686.6	31.45
Zilizonunuliwa nje	-7,302.3	-7,795.8	6.76
Urari wa Huduma (halisi)	2,335.2	2,236.2	-4.24
Mapato	3,516.9	3,657.2	3.99
Malipo	-1,181.7	-1,421.0	20.25
Urari wa Bidhaa na Huduma (halisi)	-641.3	127.0	- 119.80
Bidhaa na Huduma Zilizouzwa Nje	7,842.8	9,343.8	19.14
Bidhaa na Huduma Zilizonunuliwa Kutoka Nje	-8,484.1	-9,216.8	8.64
Urari wa Mapato ya Vitega Uchumi (halisi)	-821.2	-1,066.2	29.83
Yaliyoingia	95.7	126.2	31.87
Yaliyotoka	-917	-1,192.4	30.03

Urari wa Uhamisho Mali ya kawaida (halisi)	321.2	327.0	1.81
Iliyoingia	410.4	430.0	4.78
Serikali	52.3	90.1	72.28
Iliyotoka	-89.2	-103.0	15.47
Urari wa Bidhaa, Huduma na Uhamisho Mali	-1,141.3	-612.1	-46.37

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya uchambuzi wa takwimu zilizopo kwenye jedwali namba 3 na ina ushauri ufuatao kwa Serikali: -

- i. Kuwekeza kwenye miundombinu ya utalii, kufanya mapitio gharama za kutembelea vivutio vyetu pamoja na kuvutia ujenzi wa hoteli za nyota 5;
- ii. Kuvutia uwekezaji kwenye ujenzi wa viwanda ili kuongeza thamani ya mazao yanayouzwa nje kwa sababu mazao ya kilimo ambayo hayajachakatwa kwa asili bei hubadilika kulingana na upatikanaji (*Elastic*), hivyo mazao yaliyoongezwa thamani yana uwezo wa kutunzwa kwa muda mrefu na kuyauza pale bei zinapopanda; na
- iii. Kutafuta masoko ya mazao mengine ya biashara ambayo yanaweza kuchangia fedha za kigeni kama vile Pareto, Katani, Chai, Matunda na Mbogamboga kwa sababu kwa miaka mingi mazao tunayotegemea ni Korosho, Kahawa na Tumbaku jambo ambalo ni la hatari endapo mazao hayo yanateteleka katika Soko la Dunia.

3.1.4.Mwenendo wa thamani ya Shilingi

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha Julai hadi Desemba, 2024 thamani ya Shilingi ya Tanzania ilishuka thamani dhidi

ya Dola ya Marekani kwa kiwango cha wastani wa **asilimia 7.3** na kufikia wastani wa kubadilishwa kwa **Shilingi 2,647.5** kwa **Dola moja ya Marekani** kutoka **Shilingi 2,466.3** kwa mwaka 2023/24. Kushuka kwa thamani ya Shilingi dhidi ya Dola ya Marekani na sarafu nyingine kulitokana na changamoto katika uchumi wa dunia hususan ongezeko la bei za bidhaa katika soko la dunia. Hali hii ilisababisha mahitaji makubwa ya fedha za kigeni katika uchumi kufuatia utekelezaji wa sera ya fedha inayolenga kupunguza ukwasi katika nchi zilizoendelea ikiwemo Marekani.

Mheshimiwa Spika, thamani ya Shilingi dhidi ya Dola ya Marekani iliongezeka katika kipindi cha mwezi Novemba na Desemba, 2024 ambapo **Dola moja ya Marekani** ilibadilishwa kwa wastani wa **Shilingi 2,420.8** mwezi Desemba 2024 ikilinganishwa na **Shilingi 2,516.0** katika kipindi kama hicho mwaka 2023 sawa na ongezeko la thamani ya Shilingi kwa **asilimia 3.8**. Kamati inaipongeza Serikali kwa jitihada ilizochukua katika kuimarisha thamani ya Shilingi. Hata hivyo, Kamati inaishauri Serikali masuala yafuatayo:-

- i. Kuendelea na utekelezaji wa mkakati wa Taifa wa kuimarisha upatikanaji wa fedha za kigeni wenye lengo la kuongeza mauzo ya bidhaa nje ya nchi na kupunguza uagizaji wa bidhaa kutoka nje ya nchi;
- ii. Kuendelea na utekelezaji wa programu ya Benki Kuu ya ununuzi wa dhahabu fedha ili kuongeza akiba ya fedha za kigeni;

- iii. Kuendelea kusimamia katazo la matumizi ya fedha za kigeni nchini kwenye mauzo ya bidhaa na huduma zinazotolewa ndani ya nchi; na
- iv. Kuwekeza kwenye Sekta zinazoweza kuongeza mauzo ya nje ili kupata fedha za kigeni hususan sekta ya Kilimo, Utalii, Mifugo na Madini.

3.1.5. Deni la Serikali

Mheshimiwa Spika, hadi Desemba 2024, deni la Serikali lilikuwa **Shilingi bilioni 93,687** ikilinganishwa na **Shilingi bilioni 87,187** katika kipindi kama hicho mwaka 2023, sawa na ongezeko la **asilimia 7.45**. Kati ya kiasi hicho, deni la nje lilikuwa **Shilingi bilioni 61,038** sawa na **asilimia 65.1** ya deni lote na deni la ndani ni **Shilingi bilioni 32,649**. Ongezeko hilo limetokana na kupokelewa kwa mikopo mipya na ya zamani kwa ajili ya kugharamia miradi ya kimkakati na kielelezo ikiwemo ujenzi wa miundombinu ya barabara, reli, viwanja vya ndege, nishati na huduma za jamii.

Mheshimiwa Spika, Taarifa juu ya mwenendo wa deni la Serikali kwa sasa inaonyesha kwamba deni letu ni himilivu. Hata hivyo, viashiria viwili vya ulipaji wa deni ambavyo ni Uwiano wa ulipaji wa deni kwa mapato ukomo ni **asilimia 18** na hivi sasa imefikia **asilimia 17.2** na kiashiria cha uwiano wa ulipaji wa deni kwa mauzo ya nje ukomo ni **asilimia 15** na hivi kiashiria hiki kimefika **asilima 13.9**.

Jedwali Na. 1: Tathmini ya Uhimilivu wa Deni

(Asilimia)

Viashiria Vya Uhimilivu	Ukomo	2023/24	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29
Deni la Nje							
Uwiano wa thamani ya sasa ya Deni kwa Pato la Taifa	40	23.6	24.1	24.0	23.0	21.4	20.3
Uwiano wa thamani ya sasa ya Deni kwa Mauzo ya Nje ya Nchi	180	127.5	123.8	124.5	119.5	111.9	106.4
Uwiano wa Ulipaji wa Deni kwa Mauzo ya Nchi	15	11.7	13.9	12.8	12.3	12.8	12.6
Uwiano wa Ulipaji wa Deni kwa Mapato	18	14.5	17.2	15.5	14.8	15.2	14.8
Deni la Serikali (Ndani na Nje)							
Uwiano wa Thamani ya sasa ya Deni kwa pato la Taifa	55	41.1	40.3	39.5	38.1	36.8	36.5
Uwiano wa Thamani ya sasa ya Deni kwa Mapato	N/A	267.6	251.1	241.3	232.1	224.4	222.3
Uwiano wa Ulipaji wa Deni kwa Mapato	N/A	35.4	50.9	40.8	37.1	35.9	36.1

Chanzo: Wizara ya Fedha

Hivyo, Kamati inaishauri Serikali Masuala yafuatayo: -

- i. Serikali ihakikishe inakopa zaidi mikopo yenye masharti nafuu (*concessional loans*) badala ya mikopo ya kibiashara yenye riba kubwa. Hatua hii itapunguza gharama ya kuhudumia za deni;
- ii. Kuongeza makusanyo ya ndani ili yaweze kugharamia ulipaji wa deni; na
- iii. Serikali kutekeleza miradi ya maendeleo kwa kutumia njia mbadala za kufadhili miradi kama vile Ubia baina ya sekta ya Umma na sekta binafsi.

3.1.6. Akiba ya Fedha za Kigeni

Mheshimiwa Spika, shabaha ya Serikali katika akiba ya fedha za kigeni ni kuwa na akiba ya fedha za kigeni kwa kiwango cha kukidhi mahitaji ya uagizaji wa bidhaa na

huduma kutoka nje kwa kipindi kisichopungua miezi minne (4). Hadi kufikia kufikia Desemba 2024 akiba ya fedha za kigeni ilifikia **Dola za Marekani bilioni 5.5** ambayo inakidhi uagizaji wa bidhaa na huduma usiopungua kipindi cha **miezi 4.5**. Ongezeko hilo lilitokana na utekelezaji wa programu ya Benki Kuu ya ununuzi wa dhahabu nchini pamoja na kuongezeka kwa mapato ya fedha za kigeni yaliyotokana na kuongezeka kwa bei ya dhahabu, mauzo ya mazao ya biashara na kuongezeka kwa idadi ya watalii nchini.

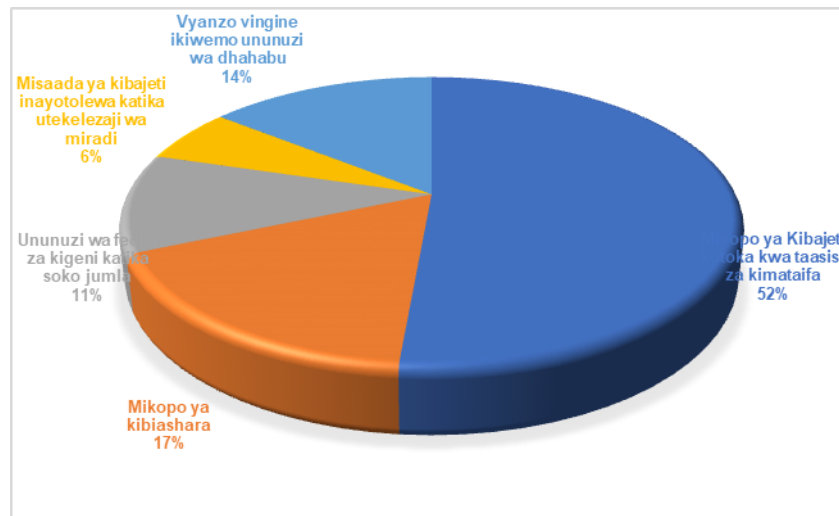
Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini mchanganuo wa akiba ya fedha katika kipindi cha nusu mwaka, ni kama ifuatavyo: -

- i. Mikopo ya kibajeti kutoka kwa taasisi za kimataifa **asilimia 51**;
- ii. Mikopo ya kibiashara **asilimia 17**
- iii. Ununuzi wa fedha za kigeni katika soko la jumla **asilimia 11**
- iv. Misaada ya kibajeti inayotolewa moja kwa moja katika utekelezaji wa miradi **asilimia 6**; na
- v. Vyanzo vinginevyo ikiwemo ununuzi wa dhahabu **asilimia 14.2**.

Mheshimiwa Spika, pamoja na kwamba nchi ina akiba ya fedha za kigeni ya kutosha, Kamati ilibaini kwamba sehemu kubwa ya akiba hiyo ni mikopo ambayo ni **asilimia 68**. Hivyo, Kamati iliishauri Serikali kuchochea mauzo ya bidhaa na huduma nje ya nchi, kuvutia mitaji ya uwekezaji

kutoka nje na kuongeza ununuzi wa dhahabu fedha ili kuongeza akiba ya fedha za kigeni.

Kielelezo Na. 2: Akiba ya Fedha za Kigeni

Chanzo: Wizara ya Fedha

3.2. Mwenendo wa Mapato na Matumizi

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2024/25 Serikali iliidhinishiwa bajeti ya **Shilingi trilioni 49.35**, kati ya fedha hizo **Shilingi trilioni 33.39** zilikuwa ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida na **Shilingi trilioni 15.96** kwa ajili ya matumizi ya maendeleo. Aidha, Serikali katika kipindi cha Julai hadi Disemba 2024 ilikusanya jumla ya **Shilingi trilioni 25.63** kutoka vyanzo vyote vya mapato, sawa na **asilimia 51.9** ya lengo la mwaka mapato yote yanayokadiliwa kukusanywa katika mwaka 2024/25.

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya uchambuzi na kubaini kwamba Serikali ikiendelea kukusanya mapato kwa mwenendo huu, basi hadi kufikia mwisho wa mwaka wa fedha itaweza kukusanya mapato kwa **asilimia 100** au zaidi. Jambo hili ni la kupongeza kwani mikakati iliyowekwa na Serikali inayoongozwa na **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** katika kutekeleza sera za kibajeti

zimeonyesha ufanisi wa ukusanyaji wa mapato ulioimarika na kuvuka malengo. Mafanikio haya siyo tu yanadhihirisha usimamizi madhubuti wa fedha za umma bali pia ni ishara ya juhudi za dhati za kuimarisha usimamizi wa ukusanyaji wa mapato unaofanywa na Mamlaka ya Mapato Tanzania.

Mheshimiwa Spika, Jedwali Na. 5 linaonesha mwenendo wa ukusanyaji wa mapato, ambapo Serikali imeweza kukusanya mapato kwa **asimilia 51.9** ikilinganishwa na lengo la mwaka. Ufanisi huu umechangiwa na upatikanaji wa fedha za mikopo yenye masharti nafuu ambayo hadi kufikia Desemba 2024 ilikuwa imepokelewa kwa **asilimia 108.1** ikiwa imevuka lengo la mwaka la **Shilingi trilioni 1.49**. Ongezeko la upatikanaji wa fedha za mikopo limetokana na kupokea fedha kutoka Benki ya Maendeleo ya Afrika **Shilingi bilioni 460** na **Shilingi bilioni 130** kutoka Shirika la Fedha la Kimataifa ambazo hazikuwa sehemu ya makadirio ya mapato yaliyoidhinishwa na Bunge.

**Jedwali Na.5: Sura ya Bajeti na Utekelezaji wa nusu mwaka 2024/25
(bilioni)**

Na.	Chanzo	Bajeti 2024/25	Utekelezaji Nusu mwaka 2024/25	Asilimia mwaka 2024/25
	MAPATO			
1.	Mapato ya Ndani	33,254.3	16,717.6	50.3
	Mapato ya Kodi	29,415.3	15,111.7	51.4
	Mapato yasiyo ya kodi	3,839.0	1,605.9	42
2.	Mapato ya Halmashauri	1,356.3	697.8	51.4
3.	Mikopo/ Misaada kutoka nje	5,130.6	3,500.4	68.2
	Mikopo ya Masharti Nafuu (GBS)	1,489.8	1,611.1	108.1
	Misaada na Mikopo ya miradi nje	3,461.9	1,785.9	51.6
	Misaada na Mikopo ya Kisekta	178.9	103.5	58
4.	Mikopo ya Ndani na Nje	9,604.4	4,720.5	49.1
	Mikopo ya ndani	2,595.4	1,312.5	50.6
	Mikopo ya Ndani (roll over)	4,022.4	1,852.7	46.1
	Mikopo ya Masharti ya kibiashara	2,986.6	1,555.3	52.1
	JUMLA YA MAPATO YOTE	49,345.70	25,636.40	51.9
	MATUMIZI			
5.	Matumizi ya Kawaida	33,386.3	16,265.3	48.7
	Mfuko Mkuu wa Serikali	15,736.3	6,020.1	38.3
	Mishahara	11,767.9	5,526.9	46.96
	Matumizi Mengineyo (OC)	5,882.1	4,718.4	80.2
6	Matumizi ya Maendeleo	15,959.4	9,515.7	59.62
	Fedha za Ndani	12,318.5	6,320.0	51.3
	Fedha za Nje	3,640.8	2,971.3	81.6
	JUMLA YA MATUMIZI YOTE	49,345.70	25,781	52.2
	NAKISI YA BAJETI (% OF GDP)	2.9%		

Chanzo: Taarifa ya utekelezaji Nusu mwaka 2024/25

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa ufanisi huo. Hata hivyo Kamati inatoa ushauri ufuatao: -

- i. Serikali iendelee kuweka mikakati madhubuti ya kuongeza wigo wa walipa kodi, kwa kuwatambua na kuwapa motisha wafanyabiashara wanaofanya biashara kwenye mfumo usio rasmi;

- ii. Serikali kuchukua hatua dhabiti za kupunguza matumizi ya fedha taslimu kwenye kufanya malipo; na
- iii. Serikali kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) ihakikishe mifumo inasomana ili kurahisisha ulipaji wa kodi.

3.2.1.Mwenendo wa ukusanyaji wa Mapato hadi mwezi Desemba 2024

3.2.1.1. Mapato yaliyokusanywa na TRA

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha Julai hadi Desemba, 2024 mapato yaliyokusanywa na Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) yalikuwa **Shilingi trilioni 15.11** sawa na **asilimia 50.3** ya lengo la mwaka la kukusanya **Shilingi trilioni 33.25**. Makusanyo hayo ni baada ya kulipa marejesho ya kodi ya **Shilingi trilioni 1.09** sawa na **asilimia 105.8** ya lengo la mwaka la kufanya marejesho ya Shilingi **trilioni 1.03**. Kamati inaipongeza TRA chini ya uongozi wa Kamishna Mkuu Bw. Yusuph Juma Mwenda kwa ufanisi wa makusanyo hayo pamoja na kufanya marejesho kwa wafanyabiashara, kusimamia vizuri Sheria na miongozo ya kukusanya kodi pamoja na kuhimiza ulipaji wa kodi kwa hiari.

3.2.1.2. Mapato yasiyo ya kodi

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia mwezi Desemba 2024, mapato yasiyo ya kodi na yanayokusanywa na Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali yalifikia **Shilingi trilioni 1.61**, sawa na **asilimia 41.83** ya lengo la kukusanya **Shilingi trilioni 3.84**. Uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba **asilimia**

72.05 ya mapato hayo (**Shilingi trilioni 1.16**) imetokana na mchango wa mafungu matatu tu kati ya 62, kulingana na fursa za mapato katika sekta husika. Hata hivyo, Kamati imebaini mafungu 59 yana mchango mdogo katika makusanyo kwa sababu hayatumii mifumo kikamilifu katika ukusanyaji wa mapato. Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha kuwa Taasisi zote za Serikali zinatumia mifumo katika kukusanya mapato.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa kati ya **Shilingi trilioni 1.61** ya mapato yote yasiyo ya kodi, Ofisi ya Msajili wa Hazina imekusanya **Shilingi bilioni 478.8**. Haya ni matunda ya mageuzi katika uendeshaji wa Mashirika ya Umma kujiendesha kibiashara yanayofanywa na Msajili wa Hazina Bw. Nehemia Mchechu chini ya uongozi wa **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**.

3.2.2. Uchambuzi wa Mwenendo wa Matumizi

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2024/25 Serikali kutumia jumla ya **Shilingi trilioni 49.35**. Kati ya fedha hizo, **Shilingi trilioni 33.39** ni fedha za matumizi ya kawaida na **Shilingi trilioni 15.96** ni fedha za matumizi ya maendeleo. Hadi kufikia Desemba 2024, Serikali iliidhinisha matumizi yenye jumla ya **Shilingi trilioni 25.78** ambayo ni sawa na **asilimia 52.25** ya lengo la mwaka. Kati ya fedha hizo, **Shilingi trilioni 16.27** ni matumizi ya kawaida na **Shilingi**

trilioni 9.52 ni kwa ajili ya matumizi ya maendeleo. Kamati ilipitia na kuchambua matumizi hayo na kubaini masuala yafuatayo: -

3.2.2.1. Matumizi ya Kawaida

Mheshimiwa Spika, kati ya fedha zote zilizotolewa kwa ajili ya matumizi ya kawaida, **Shilingi trilioni 6.02** zilitumika kugharamia malipo ya deni la Serikali, sawa na **asilimia 45.85** ya lengo la mwaka mzima la kulipa **Shilingi trilioni 13.13** na **asilimia 36** ya mapato yote ya ndani. Aidha, Kamati ilibaini kuwa kiasi cha **Shilingi trilioni 1.14** kiliamishwa kutoka Fungu hilo kwenda Mafungu mengine na hivyo kufanya bajeti ya kulipa deni la Serikali kuwa **Shilingi trilioni 11.99**.

3.2.2.2. Matumizi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kutoa fedha **asilimia 59.65** ya lengo la mwaka. Hata hivyo, Kamati imebaini kwamba miradi ya mwaka 2024/25 haijatekelezwa kutokana na fedha hizo kutumika katika kugharamia miradi ya mwaka 2023/24. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha kasi ya utekelezaji wa miradi inaenda sambamba na utolewaji wa fedha.

3.2.3. Masuala yaliyobainika katika Utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha Julai – Desemba Mwaka 2024/25.

Mheshimiwa Spika, wakati wa uchambuzi wa utekelezaji wa bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka, Kamati ilibaini masuala yafuatayo:-

i. **Uhamisho wa fedha kwenye Mafungu**

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha nusu mwaka Kamati ilibaini kwamba kulifanyika uhamisho wa fedha kiasi cha **Shilingi bilioni 898.5** ambazo zilikuwa ni fedha za matumizi mengineyo na **Shilingi bilioni 984.4** fedha za maendeleo za ndani kwa Wizara, idara zinazojitegemea na taasisi za Serikali. Fedha hizo zilihamishwa na kupelekwa kwenye mafungu mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Sheria ya Bajeti ya mwaka 2015 Sura ya 439, Kifungu cha 41(3)(c) kinaeleza kuwa, jumla ya fedha zitakazofanyiwa uhamisho kutoka Fungu husika kutozidi jumla ya matumizi yaliyoidhinishwa katika Fungu hilo kwa mwaka huo wa fedha. Hata hivyo, uhamisho uliofanyika, baadhi ya mafungu yamefanyiwa uhamisho wa zaidi ya **asilimia 100** ya bajeti iliyoidhinishwa.

Mheshimiwa Spika, mfano, Bajeti iliyoidhinishwa katika Fungu namba 007 Ofisi ya Msajili wa Hazina ilikuwa ni **Shilingi bilioni 36.5** lakini uhamisho uliofanyika ni **Shilingi bilioni 115.5** sawa na **asilimia 316**. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha kuwa uhamisho wa fedha katika mafungu unazingatia sheria na kanuni zilizopo. Vilevile, Kamati inaendelea kuisitiza Maafisa Masuuli kuzingatia vipaumbele vya msingi katika upangaji wa bajeti ili kutoathiri utekelezaji wa bajeti wa mafungu mengine unaotokana na uhamisho.

ii. **Nyongeza ya Bajeti**

Mheshimiwa Spika, hadi Desemba 2024, Serikali ilikuwa imepokea **Shilingi bilioni 460** kutoka Benki ya Maendeleo ya Afrika (AfDB) na **Shilingi bilioni 130** kutoka Shirika la Fedha la Kimataifa (IMF). Aidha, **Shilingi bilioni 256** zinategemewa kutoka Shirika la Kimataifa la Fedha-IMF ambazo hazikuwa sehemu ya makisio ya bajeti.

Mheshimiwa Spika, kufuatia mabadiliko hayo, Serikali inapendekeza kuongeza ukomo wa bajeti ya Serikali ya mwaka 2024/25 kutoka **Shilingi trilioni 49.346** hadi **Shilingi trilioni 50.191**. Aidha, mfumo wa bajeti wa mwaka 2024/25 unaopendekezwa ni kama unavyoonekenwa katika **kiambatisho 1A**. Kamati inampongeza **Mheshimiwa. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, kwa kuendelea kutafuta fedha kwa ajili ya kutekeleza mipango na bajeti ya Serikali.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini kuwa sehemu kubwa ya fedha hizo zimeelekezwa kwenye matumizi ya kawaida. Ambapo **Shilingi bilioni 492.424** sawa na **asilimia 58.22** zimepangwa kuelekezwa katika matumizi ya kawaida na **Shilingi bilioni 353.295** sawa na **asilimia 41.78** zimeelekezwa kwenye matumizi ya maendeleo. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kuwasilisha Bungeni marejeo ya bajeti (*Suplimentary Budget*) kama ibara ya 137 (3) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 pamoja na Kifungu cha 43 cha Sheria ya Bajeti Sura 439.

SEHEMU YA NNE

4.0. TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA MABORESHO YA SHERIA YA FEDHA YA MWAKA 2024

Mheshimiwa Spika, katika Mwaka wa Fedha 2023/24, Serikali ilirekebisha mfumo wa kodi, ushuru, ada, na tozo kupitia Sheria ya Fedha Na. 6 ya mwaka 2024, ikilenga kuvutia uwekezaji katika sekta za kimkakati kama viwanda, kilimo, madini, utalii, na miundombinu. Vilevile, maboresho yalilenga kukuza uchumi, kuongeza ajira, na kupunguza gharama za maisha kwa wananchi, sambamba na kuimarisha usimamizi na ukusanyaji wa mapato ya Serikali ili kudhibiti upotevu wa mapato ya Serikali na kuchochea ukuaji wa uchumi jumuishi.

Mheshimiwa Spika, mabadiliko ya Sheria ya Fedha yalitajarajiwa kuongeza mapato ya Serikali kwa **Shilingi bilioni 439.59** kwa mwaka wa fedha wa 2024/25. Katika kipindi cha Julai hadi Disemba 2024, Serikali ilikusanya **Shilingi bilioni 283.01** ikiwa ni sawa na **asilimia 64.38** ya lengo la mwaka. Kamati inaipongeza Serikali kwa ufanisi unaoashiria kufanikiwa kwa malengo yaliyokusudiwa kwenye Sera za kodi.

Mheshimiwa Spika, Serikali ilifanyia maboresho Sheria 29 ambazo ni: -

- i. Sheria ya Benki na Taasisi za Fedha, Sura 342;
- ii. Sheria ya Bajeti, Sura 439;
- iii. Sheria ya Benki Kuu, Sura 197;
- iv. Sheria ya Korosho, Sura 203;
- v. Sheria ya Ushuru wa Bidhaa, Sura 147;
- vi. Sheria ya Usafirishaji Bidhaa Nje ya Nchi, Sura 196;
- vii. Sheria ya Kudhibiti Uingizwaji wa Bidhaa Nchini, Sura 276;
- viii. Sheria ya Kodi ya Mapato, Sura 332;

- ix. Sheria ya Ardhi, Sura 113;
- x. Sheria ya Serikali za Mitaa ya Utozaji wa Kodi ya Majengo, Sura 289;
- xi. Sheria ya Madini, Sura 123;
- xii. Sheria ya Vyombo vya Moto (Kodi ya Usajili na Uhamishaji), Sura 124;
- xiii. Sheria ya Taifa ya Utoaji wa Leseni na Usajili wa Viwanda, Sura 46;
- xiv. Sheria ya Afya ya Mimea, Sura 133;
- xv. Sheria ya Bandari, Sura 166;
- xvi. Sheria ya Reli, Sura 170;
- xvii. Sheria ya Ushuru wa Barabara na Mafuta, Sura 220;
- xviii. Sheria ya Bima ya Afya kwa wote, Sura 161;
- xix. Sheria ya Usimamizi wa Kodi, Sura 438;
- xx. Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani, Sura 148;
- xxi. Sheria za Hifadhi za Taifa, Sura 282;
- xxii. Sheria ya Wanyama Pori, Sura 283;
- xxiii. Sheria ya Hifadhi ya eneo la Ngorongoro, Sura 284;
- xxiv. Sheria ya kuendeleza Ufundi Stadi, Sura 82;
- xxv. Sheria ya Huduma ndogo za fedha, Sura 407;
- xxvi. Sheria ya Fedha ya Serikali za Mitaa, Sura 290;
- xxvii. Sheria ya Rufani za Kodi, Sura 408;
- xxviii. Sheria ya Michezo ya Kubahatisha, Sura 41; na
- xxix. Sheria ya Tasnia ya Sukari, Sura 251.

4.1. Tathmini ya Utekelezaji wa Baadhi ya Sheria zilizokuwa kwenye Sheria ya Fedha kwa kipindi cha nusu mwaka

4.1.1. Sheria ya Reli, Sura 170

Mheshimiwa Spika, Serikali ilifanya marekebisho ya Sheria ya Reli, Sura 170 kifungu cha 68 kwa kuongeza kiwango

cha Tozo ya Maendeleo ya Reli (*Railway Development Levy*) kinachotozwa kwa bidhaa zote zinazolingia na kutumika nchini kutoka **asilimia 1.5** ya thamani ya mizigo ikifika bandarini (CIF) hadi **asilimia 2**. **Asilimia 50** ya mapato yanayotokana na tozo hii yalielekezwa katika Mfuko wa Dharura na **asilimia 50** ya mapato hayo yalielekezwa katika Mfuko wa Reli. Baada ya kufanya uchambuzi Kamati ilibaini masuala yafuatayo:-

- i. Makusanyo yanayotokana na tozo ya maendeleo ya reli kwa kipindi cha nusu mwaka ni **Shilingi bilioni 353.11**, kiasi kilichopelekwa kwenye Mfuko wa Dharura ni **Shilingi bilioni 176.56** ikiwa ni nusu ya fedha zote zilizokusanywa kutoka chanzo hiki. Hata hivyo, Kamati ilibaini katika kipindi hicho Shirika la Reli Tanzania (TRC) lilipokea **Shilingi bilioni 14.57** sawa na **asilimia 4.94** ya makusanyo yaliyotakiwa kupelekwa yenye jumla ya **Shilingi bilioni 145.05**. Kamati inaitaka Serikali kuwasilisha fedha zote zilizokusanywa kwenye mifuko husika kama zilivyokusanywa ili kutoathiri utekelezaji wa miradi; na
- ii. Chanzo cha tozo ya Maendeleo ya Reli kina uwezo wa kukusanya **Shilingi bilioni 684.67** kwa mwaka ambacho kikigawanywa kati ya Mfuko wa Reli na Mfuko wa Dharura, kila mfuko unatakiwa kupata **Shilingi bilioni 342.3**. Hata hivyo, Kamati ilibaini Mfuko wa Reli katika mwaka 2024/25 ulipewa ukomo wa **Shilingi bilioni 294.80** ikiwa ni pungufu ya **Shilingi bilioni 47.54** ambazo mfuko ulistahili kutengewa. Hivyo, Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha kuwa katika

mwaka ujao wa fedha Mfuko wa Reli uidhinishiwe fedha kulingana na uwezo wa chanzo kukusanya.

4.1.2.Sheria ya Kudhibiti Uingizwaji wa Bidhaa Nchini, Sura 276

Mheshimiwa Spika, Serikali ilifanya marekebisho kwenye Sheria hii kwa kuanzisha Tozo ya Maendeleo ya Viwanda (Industrial Development Levy) kwa baadhi ya bidhaa zinazoingizwa nchini kwa kiwango cha **asilimia 10** kwenye wire rods, bia pamoja na mvinyo (wine), **asilimia 5** kwenye bia zisizo na kilevi (non-alcoholic beer), **asilimia 5** kwenye vinywaji vya kuongeza nguvu (*energy drinks*), **asilimia 10** kwenye sabuni za unga (*detergents*), sabuni za maji, Sementi Klinka na Portland.

Mheshimiwa Spika, lengo la hatua hii ni kuvutia uwekezaji nchini, kuchochea mauzo nje ya nchi na kulinda uzalishaji wa ndani kwa kuwa bidhaa husika zinazalishwa kwa wingi nchini. Hadi kufikia Desemba 2024, Serikali ilikuwa imekusanya **asilimia 36.19** ya mapato yote yaliyokuwa yamekusudiwa ikiashiria kufanikiwa kwa sera ya Serikali ya kulinda viwanda vya ndani. Kamati inaishauri Serikali kuanzisha Mfuko maalumu ambapo fedha hizi zitatumika kwa ajili ya kuendeleza viwanda nchini ikiwa ni pamoja na Mamlaka ya Maeneo ya Usindikaji wa Mauzo ya Nje (EPZA) na Maeneo Maalum ya Kiuchumi (SEZs)

4.1.3.Sheria ya Taifa ya Utoaji wa Leseni na Usajili wa Viwanda,

Sura 46

Mheshimiwa Spika, Serikali ilifanya marekebisho ya Sheria hii kwa kuanzisha utaratibu wa Serikali kusaini Mikataba ya Utekelezaji (*Performance Agreement*) na viwanda vinavyolindwa na Serikali kwa kupewa unafuu wa kodi ikiwemo ushuru wa forodha kupitia utaratibu wa *Duty Remission*, Kodi ya Ongezeko la Thamani kupitia utoaji wa msamaha au utozaji wa Kodi ya Ongezeko la Thamani kwa kiwango cha asilimia sifuri (*Exemption au Zero Rated*) pamoja na viwanda vitakavyolindwa na Serikali kutokana na sera za kuongeza kodi kwenye bidhaa zinazotoka nje ya nchi.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia Desemba, 2024, Serikali ilikuwa imeingia mikataba na **viwanda 104** ambavyo misamaha yake kupitia Sheria mbalimbali za kodi ina jumla ya kiasi cha **Shilingi bilioni 61.53**. Hatua hii kipekee imewezesha kuongeza udhibiti wa vivutio vinavyotolewa kwa viwanda vya ndani pamoja na kuweka urahisi wa ufuatiliaji wa viwanda hivyo. Aidha, Kamati inaishauri Serikali kuangalia upya suala la kutumia misamaha ya kodi kama vivutio kwa wawekezaji. Uzoefu unaonyesha kodi sio kikwazo kwenye ufanyaji biashara na uwekezaji bali mazingira wezeshi ya uwekezaji na ufanyaji wa biashara. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kuboresha mazingira ya ufanyaji wa biashara nchini ili kuondokana na utaratibu wa kutumia misamaha ya kodi kuvutia wawekezaji.

4.1.4.Sheria ya Kodi ya Mapato, Sura 332

Mheshimiwa Spika, Sheria iliweka takwa kwa raia mkaazi (resident) na asiye mkaazi (*non- resident*) kukusanya kodi ya zuio kwa kiwango cha **asilimia 5** kwenye malipo yanayofanywa kwa mtengenezaji wa maudhui mkaazi (*resident digital content creator*). Katika hatua hii, Serikali ilitarajia kukusanya **Shilingi bilioni 1.64** kwa mwaka.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia mwezi Desemba, 2024 hakuna kodi iliyokusanywa kutoka katika chanzo hiki kutokana na kutokuwa na mfumo wa ukusanyaji. Kamati imebaini kuwa Serikali imekuwa ikianzisha kodi mpya bila kuwepo kwa mifumo madhubuti ya ukusanyaji. Mfano kodi ya majengo, kodi ya pango la Ardhi na ushuru wa maegesho ya magari. Hali hii inasababisha Serikali kutokufikia malengo ya makusanyo yaliyokusudiwa. Ili kuondokana na changamoto hii, Kamati inaishauri Serikali kabla kupendekeza vyanzo vipya vya mapato ni muhimu kuwa na utaratibu wa kukusanya ikiwa pamoja na mifumo. Hatua hii itahakikisha Serikali inafikia malengo ya makusanyo iliyojiwekea.

4.1.5.Sheria ya Madini, Sura ya 123

Mheshimiwa Spika, Serikali ilifanya marekebisho kwa kupunguza mrabaha kutoka **asilimia 6** hadi **asilimia 4** kwenye madini ya dhahabu yatakayouzwa Benki kuu ya Tanzania (BOT). Hadi kufikia Desemba, 2024 BoT ilikuwa imenunua dhahabu yenye uzito wa **kilo 2,323.34** sawa na **asilimia 77** ya lengo la **kilo 3000** kwa kipindi cha nusu mwaka. Aidha, dhahabu iliyonunuliwa ilikuwa na thamani

ya **Shilingi bilioni 483.33** sawa na **dola za Marekani milioni 197.72** na mrabaha uliokusanywa ni **Shilingi bilioni 19.42**.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilielezwa kwamba, Benki kuu itavuka lengo la kununua dhahabu yenye thamani ya **dola za Marekani milioni 350** kwa mwaka 2024/25 kwa sababu kumekuwa na mwitikio chanya kwa wachimbaji kuiuzia dhahabu Benki Kuu. Hivyo Benki Kuu imeiomba bodi yake kuongeza wigo wa fedha ili iweze kununua dhahabu kwa wingi. Vilevile, Serikali ilifanya mabadiliko ya Sheria ili kuweka takwa la wamiliki wa leseni za uchimbaji wa madini na wafanyabiashara wa madini kutenga kiasi cha madini kwa ajili ya kuchakatwa, kuyeyushwa, kusafishwa na kuuzwa nchini kisiwe chini ya **asilimia 20** ya dhahabu. Hadi Desemba 2024 **kilo 3,238.74** zimechenjuliwa na kusafishwa nchini ikilinganishwa na **kilo 411.46** za mwaka 2023/24. Kamati inaipongeza Serikali ya **Mheshimiwa. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** kwa hatua hii na imedhihirisha kwamba Sera zikiwa nzuri madini yetu hayatatoroshwa na kunufaisha mataifa mengine.

4.1.6. Sheria ya Bima ya Afya kwa wote Sura 161

Mheshimiwa Spika, Serikali ilifanya marekebisho ya Sheria hii kwa kuelekeza **asilimia 2** ya mapato ya Ushuru wa Bidhaa yanayokusanywa kutoka kwenye bidhaa za vinywaji vyenye kaboni, vileo na bidhaa za vipodozi kwenye Mfuko wa Bima ya Afya kwa wote. Lengo la hatua hii lilikuwa kupata fedha zitakazotumika kwa ajili ya kugharamia bima ya afya kwa wote. Katika hatua hii

Serikali ilitarajia kukusanya kiasi cha **Shilingi bilioni 18.8** na kupelekwa kwenye Mfuko wa Bima ya Afya.

Mheshimiwa Spika, hadi Desemba, 2024, Serikali ilikusanya kiasi cha **Shilingi bilioni 61.45** sawa na **asilimia 326.86** ya lengo la mwaka. Kamati inampongeza **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** kwa kulichukua suala hili kwa umuhimu wake na kulitafutia chanzo mahsusi na cha uhakika. Hata hivyo, Kamati inashauri kwa kuwa, Kanuni za kutekeleza Bima ya afya kwa wote hazijakamilika, Serikali ihakikishe fedha hizo zinalindwa ili zisitumike nje ya matumizi yaliyokusudiwa.

SEHEMU YA TANO

5.0. MWELEKEO WA VIASHIRIA VYA UCHUMI JUMLA NA BAJETI YA SERIKALI HADI JUNI, 2025

Mheshimiwa Spika, kufuatia mwenendo wa kuridhisha wa viashiria jumla vya uchumi hususan Pato la Taifa pamoja na utekelezaji wa bajeti ambao hadi Desemba, 2024 ulikuwa umefikia **asilimia 51.9**, ni dhahiri kuwa Serikali itafanikiwa kufikia malengo na shabaha iliyojiwekea. Kwa kuzingatia mwenendo huo, Kamati inaushauri ufuatao:-

5.1. Viashiria vya uchumi jumla

- i. Katika mwaka 2024, uchumi unatarajia kukua kufikia **asilimia 5.4** ambapo katika kipindi cha Januari hadi Septemba, 2024 uchumi ulikuwa umefikia **asilimia 5.4**. Aidha, uchumi unatarajiwa kukua kwa **asilimia 6.0** mwaka 2025 na **asilimia 6.1** mwaka 2026. Ili malengo haya yafikiwe ni vyema Serikali iendelee kutekeleza miradi ya maendeleo pamoja kuimarisha mahusiano yake na washirika wa maendeleo ili kuendelea kupata fedha za kutekeleza miradi nchini; na
- ii. Ili mfumko wa bei uendelee kubaki katika wigo wa asilimia 3 hadi 8 Kamati inaishauri Serikali kuendelea kuhakikisha kuna chakula cha kutosha nchini ili kuzuia mfumko wa bei unaoweza kusababishwa na ukosefu wa chakula.

5.2. Utekelezaji wa Bajeti ya Serikali Januari – Juni, 2025

Mheshimiwa Spika, kufuatia ufanisi kwenye ukusanyaji wa mapato katika kipindi cha nusu mwaka, utekelezaji wa bajeti ya Serikali unatarajiwa kufikia malengo yaliyokusudiwa. Aidha, katika kipindi cha Januari hadi Juni 2025, Serikali inatarajia

kukusanya jumla ya **Shilingi trilioni 24.56** kutoka vyanzo vyote ikijumuisha mapendekezo ya nyongeza ya bajeti ya **Shilingi bilioni 845.7** na kutumia kiasi hicho katika utekelezaji wa shughuli mbalimbali za Serikali. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kuendelea kusimamia matumizi sahihi ya mifumo ya kielektroniki ya ukusanyaji wa mapato, mifumo ya ununuzi pamoja na kuhimiza nidhamu ya matumizi sanjari na kupunguza matumizi yayasiyo ya lazima ya fedha za umma.

SEHEMU YA SITA

6.0. UTEKELEZAJI WA MAAZIMIO YA BUNGE YALIYOTOKANA NA TAARIFA YA KAMATI YA MWAKA 2024

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitoa maoni na mapendekezo mahsusi 9 ambayo Bunge iliyapitisha na kuwa Maazimio ya Bunge kwa Serikali. Kamati imefanya ufatiliaji wa utekelezaji wa maazimio hayo na kubaini kwamba, Serikali imefanyia kazi kikamilifu mazimio 2, inaendelea kufanyia kazi maazimio 5 na maazimio 2 hayakufanyiwa kazi.

6.1. Maazimio yaliyofanyiwa Kazi na Serikali

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali inayoongozwa na **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** kwa kutekeleza kikamilifu maazimio yafuatayo:-

6.1.1. Fedha za Mkopo wa ECF kujumuisha Sekta ya

Utalii

Mheshimiwa Spika, kutokana na ukuaji wa sekta ya utalii na changamoto zinazoikabili sekta hiyo kama uhaba wa miundombinu ya msingi kama vile barabara na viwanja vya ndege, Bunge liliazimia kwamba Wizara ya Maliasili na Utalii iwasilishe mahitaji ya fedha za maendeleo Wizara ya Fedha ili wapate mgao wa fedha za ECF mwaka wa fedha 2024/25.

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Maliasili na Utalii iliwasilisha kwa Wizara ya Fedha maombi ya nyongeza ya bajeti kwa mwaka wa fedha 2024/2025 ambapo kutokana na hali ya kibajeti Wizara iliongezewa **Shilingi Bilioni 19**.

Aidha, Wizara imepewa *retention* ya **asilimia 3** kwa ajili ya uhifadhi na **asilimia 6** kwa ajili ya kuendeleza utalii kupitia mapato ya baadhi ya Taasisi zilizo chini ya Wizara.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa hatua hiyo na inaishauri Serikali kuongeza bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii katika mwaka wa fedha 2025/26 ili kutatua changamoto zinazoikabili sekta hiyo.

6.1.2. Riba za Mikopo katika Sekta ya Benki

Mheshimiwa Spika, Bunge liliazimia kwamba Benki Kuu ya Tanzania ifanye uchambuzi wa kina wa vigezo vinavyotumika na mabanki katika kupanga riba na kubainisha mikakati ya muda mfupi, wa kati na mrefu ya kupunguza gharama hizo ili mikopo ipatikane kwa riba nafuu kwa ajili ya uwekezaji na ufanyaji biashara.

Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania alisikia kilio hicho na kuelekeza Wizara ya Fedha na Benki kuu ya Tanzania ambazo zimebainisha mikakati ya kupunguza gharama za mikopo ili ipatikane kwa wananchi kwa riba nafuu kwa ajili ya uwekezaji na ufanyaji biashara.

Mheshimiwa Spika, licha ya jitihada za Serikali za kuweka mikakati ya kupunguza gharama za mikopo, Kamati inaitaka Serikali kuwasilisha mbele ya Bunge lako vigezo vinavyotumiwa na mabanki katika kupanga gharama za kibenki na riba za mikopo. Aidha, Kamati inaishauri Serikali kuonyesha ni kwa namna gani mikakati iliyobainishwa imesaidia kupunguza viwango vya riba za mikopo nchini.

6.2. Maazimio ambayo yapo katika hatua za utekelezaji

Mheshimiwa Spika, maazimio ambayo yapo kwenye hatua mbalimbali za utekelezaji ni yafuatayo: -

6.2.1. Kuanzisha Mamlaka ya Kudhibiti Fedha Haramu

Mheshimiwa Spika, Bunge liliazimia Serikali kubadilisha Kitengo cha Kudhibiti Fedha Haramu (FIU) na kuwa Mamlaka ili ifanye kazi kwa kujitegemea kama ilivyo kwa nchi ya Zambia. Vilevile, Bunge liliazimia Serikali kufanya mabadiliko kwenye Kifungu cha 7(1) na (3) cha Sheria ya Utakatishaji wa Fedha Haramu Sura ya 423 ili kukiwezesha kitengo hiki kuwa na uwezo wa kuajiri na kuwajibisha watumishi kwa kuwa hivi sasa Kamishna wa Kitengo hiki hawezi kuwawajibisha.

Mheshimiwa Spika, Kamati iliarifiwa kwamba Serikali ipo katika mchakato wa kutekeleza azimio hilo ambapo Serikali imeshakamilisha rasimu ya marekebisho ya Sheria ya Kudhibiti Utakatishaji wa Fedha Haramu kupitia utaratibu wa Mapendekezo ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali pindi utakapokamilika na kuwasilishwa Bungeni. Aidha, Serikali inaendelea kufanyia kazi mapendekezo ya kuiongezea FIU watumishi ili kuziba nafasi zilizowazi ikiwa ni suluhisho la muda mfupi (*temporary measure*) wakati mchakato wa marekebisho ya sheria unaendelea.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa hatua iliyofikiwa katika kutekeleza azimio la Bunge. Hata hivyo, Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha inakamilisha mchakato huo mapema ili kuiwezesha FIU kuwa Mamlaka kamili inayojitegemea.

6.2.2. Utekelezaji wa miradi ya Barabara kwa Mfumo wa Ubia Baina ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi (PPP)

Mheshimiwa Spika, Serikali iliitaarifu Kamati kwamba miradi mbalimbali imeainishwa na ipo katika hatua mbalimbali za utekelezaji kwa njia ya ubia. Moja ya mradi hiyo ni Barabara ya Dar es Salaam – Dodoma iliyogawanyika katika vipande vitatu (3) kama inavyoonekana kwenye **Kiambatisho namba 1B**.

Mheshimiwa Spika, pamoja na majibu ya Serikali, Kamati inaona kwamba bado kasi ya utekelezaji wa miradi hii ni mdogo kwa kuzingatiwa miradi 9 ambayo ilitakiwa kuanza kutekelezwa katika mwaka 2024/25 kama ilivyoelekezwa katika Mpango wa Taifa wa Maendeleo. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kufanya tathmini ya kina kuhusu changamoto zinazosababisha mfumo wa utekelezaji wa miradi kwa njia ya PPP usifanikiwe nchini. Baada ya tathmini hiyo vikwazo viondolewe ili Taifa lianze kunufaika na uwekezaji kwa njia ya PPP.

6.2.3. Serikali Kuandaa Sera na mkakati wa Ununuzi, Ugavi na uondoshaji Mali za Umma

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipewa taarifa kwamba, Serikali ipo katika hatua za mwisho za kuandaa Sera na Mkakati wa Ununuzi wa Umma baada ya kupata ridhaa ya Baraza la Mawaziri tarehe 16 Januari, 2025.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa hatua hizo, hata hivyo Kamati inapendekeza mchakato huo kupewa kipaumbele na Serikali ili ukamilike kwa wakati. Itakumbukwa kwamba takribani **asilimia 70** ya

bajeti ya Serikali hutumika katika masuala ya ugavi. Hivyo, kukamilika kwa mchakato huu kutaokoa fedha za Serikali.

6.2.4. Kutungwa kwa Sheria na Sera ya Usimamizi wa Mali za Serikali (*Government Assets Management Act*)

Mheshimiwa Spika, Bunge liliazimia kwamba Serikali iwasilishe Bungeni Muswada wa Sheria ya Usimamizi wa Mali za Umma ili kuweka msingi wa kisheria utakaoongeza uwajibikaji, uwazi, udhibiti na ufanisi katika usimamizi wa mali za umma. Kamati ilijulishwa kwamba Sheria hiyo bado haijatangwa na itaandaliwa mara baada ya Serikali kuidhinisha rasimu ya Sera ya Taifa ya Usimamizi wa Mnyororo wa Ugavi ambayo iko katika hatua za awali za maandalizi kwa kushirikiana na Wadau.

Mheshimiwa Spika, Serikali inajumla ya mali zenye thamani ya **Shilingi trilioni 77**. Mali hizi zinasimamiwa na Idara ya Usimamizi wa Mali za Serikali kutoka Wizara ya Fedha. Endapo Idara hii itaendelea kusimamia Mali hizi bila Sera wala Sheria ni wazi kwamba kutakuwa na upotevu na ubadhirifu wa mali za Serikali. Kamati inatambua kwamba Serikali imeshindwa kutekeleza azimio la Bunge kutokana na mchakato wa kutunga Sera ya usimamizi wa mali kutokukamilika kwa wakati. Hivyo, Kamati inaitaka Serikali kukamilisha mchakato huo mapema iwezekanavyo na kisha kuwasilisha Muswada wa Sheria ya Usimamizi wa Mali za Serikali Bungeni.

6.2.5. Upatikanaji wa Fedha kwa ajili ya Kutekeleza Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya uchambuzi kuhusu utekelezaji wa Azimio hili na kubaini kwamba vipengele viwili kati ya vinne vimetekelezwa. Vipengele hivyo ni kupanua wigo wa kodi pamoja na matumizi ya mifumo katika kukusanya kodi. Vilevile, kipengele cha kupunguza matumizi yasiyo ya lazima kimefanyiwa kazi kwa kiasi. Vipengele ambavyo havikutekelezwa ni:-

- i. Kupunguza misamaha ya kodi isiyo na tija ili kufikia **asilimia 1** ya Pato la Taifa ambapo hivi sasa misamaha ya kodi ni **asilimia 1.3** ya Pato la Taifa; na
- ii. Kuangalia uwezekano wa kufuta madeni ambayo Taasisi za Umma zinadaiana kama hayasababishi hasara kwa Serikali.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaitaka Serikali kutekeleza vipengele vilivyobaki katika azimio hili kikamilifu.

6.3. Maazimio ambayo hayajafanyiwa kazi

Mheshimiwa Spika, maazimio ambayo hayajafanyiwa kazi na Serikali ni yafuatayo: -

6.3.1. Uwepo wa Sera na Sheria ya Ufuatiliaji na

Tathmini

Mheshimiwa Spika, kutokana na changamoto ya miradi kutokukamilika kwa wakati, kutekelezwa kwa muda mrefu kuliko ulivyokusudiwa, kutokufikia malengo na kutekelezwa chini ya kiwango, Bunge liliazimia kwamba Serikali ikamilishe utungaji wa Sera ya Ufuatiliaji na Tathmini na kisha kutunga Sheria ambayo itabainisha mgawanyo wa majukumu na adhabu katika kufanya Ufuatiliaji na Tathmini.

Mheshimiwa Spika, Kamati bado inaitaka Serikali kutekeleza azimio hili kikamilifu hadi ifikapo mwezi Machi, 2025.

6.3.2. Matumizi ya Seti ya Mitambo ya kuchimba visima na mabwawa

Mheshimiwa Spika, Bunge liliazimia Serikali kuweka utaratibu wa kutoa ruzuku kupitia Wakala wa Maji na Usafi wa Mazingira Vijijini (RUWASA) ili kuziwezesha Halmashauri zisizokuwa na mapato ya kutosha zinufaike na mitambo hiyo. Vilevile, kuhakikisha Halmashauri zenye mapato ya kutosha na zenye uhitaji wa mitambo hiyo zinatenga Bajeti katika mwaka wa fedha 2024/25. Kamati ilitaarifiwa kwamba Serikali kupitia Wizara ya Maji inaendelea na Programu ya Uchimbaji wa visima 900 ambapo kila Jimbo/Halmashauri itachimbiwa visima 5 kwenye Majimbo 184.

Mheshimiwa Spika, pamoja na jitihada za Serikali za kuchimba visima 900 nchini, Serikali haijaweka bayana utaratibu wa kutoa ruzuku kupitia Wakala wa Maji na Usafi wa Mazingira Vijijini (RUWASA) ili kuziwezesha Halmashauri zisizokuwa na mapato ya kutosha zinufaike na mitambo hiyo. Vilevile, Serikali haikueleza Halmashauri zenye mapato ya kutosha na zenye uhitaji wa mitambo hiyo zinatenga Bajeti kiasi gani katika mwaka wa fedha 2024/25. Ikumbukwe kwamba baada ya mitambo hiyo kumaliza kuchimba visima 900 mitambo hiyo haitaendelea kutumika kwa sababu ya ukosefu wa fedha.

SEHEMU YA SABA

7.0. MAONI NA MAPENDEKEZO YA UJUMLA

7.1. Diplomasia ya Uchumi

Mheshimiwa Spika, Diplomasia ya uchumi ni mkakati unaolenga kukuza maslahi ya kiuchumi ya Taifa kupitia sera na mbinu za kidiplomasia. Serikali imekuwa ikitekeleza diplomasia ya uchumi kwa ajili ya kuvutia uwekezaji, kuimarisha biashara, na kupata teknolojia ya kisasa. Hata hivyo, Kamati inaishauri Serikali yafuatayo: -

- i. Kuhakikisha sera na sheria za kiuchumi ni thabiti, wazi, na zinazochochea uwekezaji. Aidha, kupunguza urasimu na kuweka mazingira wezeshi ya kufanya biashara na uwekezaji ili kuvutia uwekezaji mpya;
- ii. Kuunda na kuimarisha mikataba ya biashara na ushirikiano wa kiuchumi na nchi na Mashirika mbalimbali duniani; na
- iii. Kuanzisha na balozi katika nchi ambazo ni washirika wakubwa wa kibiashara ili kukuza biashara na uwekezaji.

7.2. Mabadiliko ya Sera za Kodi

Mheshimiwa Spika, mabadiliko ya mara ya mara ya Sera za kodi yamekuwa na matokeo hasi katika kuchagiza ukusanyaji wa mapato. Mfano, kodi ya majengo haikusanywi kwa ufanisi kutokana na mabadiliko ya mara kwa mara ya usimamizi. Katika kipindi cha miaka 8 (2016-2024) yamefanyika mabadiliko mbalimbali ya usimamizi wa chanzo hiki kati ya TRA na Serikali za Mitaa. Aidha, mabadiliko mengine yaliyofanyika kwenye chanzo hiki ni kutoza kwa kutumia uthamini na baadae kwenda kwenye viwango mfuto ambapo hivi sasa Serikali inatarajia kurudi kwenye utaratibu wa kutoza kwa kutumia uthamini

ifikapo mwaka 2026. Vilevile, kodi hii imekuwa ikikusanywa kwa mifumo tofauti kutoka Mfumo wa *Property Rate Management System* (PRMS), Lipa Umeme Kadiri Unavyotumia (LUKU) na Mfumo wa TAUSI.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaishauri Serikali kuwa na Sera himilivu na zinazotabirika. Vilevile, Serikali ione umuhimu wa vyanzo vyake vya kodi kusimamiwa na Taasisi moja badala ya kusimamiwa na taasisi mbili tofauti kama ilivyo hivi sasa ambapo kodi hiyo inasimamiwa na Serikali za Mitaa lakini mfumo wa makusanyo upo chini ya TANESCO.

7.3. Mifumo ya Serikali kutokusomana

Mheshimiwa Spika, changamoto kubwa inayoikabili mifumo ya Serikali ni kutokusomana kwa mifumo hiyo na kuweza kubadilishana taarifa. Serikali imepiga hatua katika kujenga uwezo wa kuandaa mifumo yake yenyewe. Changamoto iliyopo ni mifumo kushindwa kusomana na kubadilishana Taarifa.

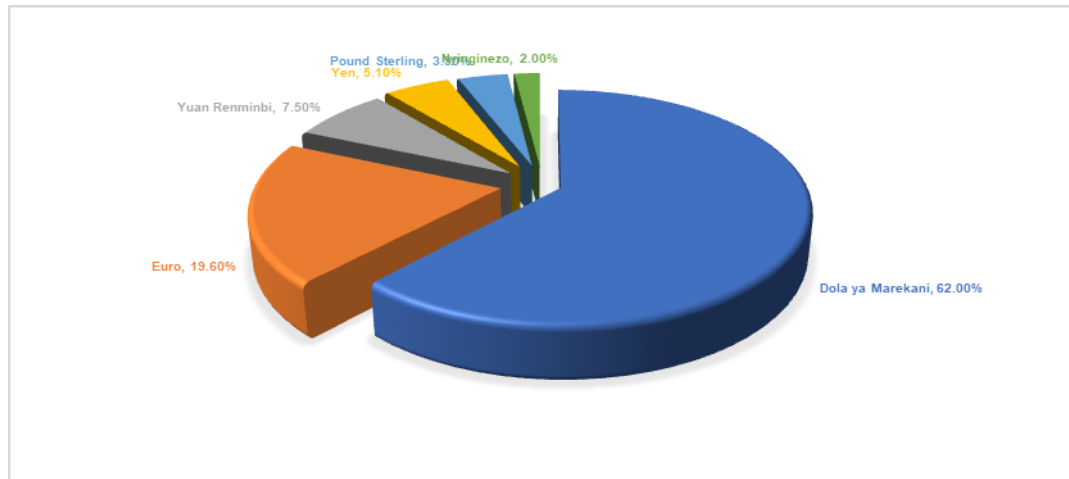
Mheshimiwa Spika, Kamati inaishauri Serikali kutenga fedha za kutosha kupitia Ega kwa ajili ya kuunganisha mifumo.

7.4. Ukopaji kwa kutumia Sarafu zaidi ya Moja

Mheshimiwa Spika, kufuatia changamoto ya kushuka kwa thamani ya Shilingi na kusababisha kuongezeka kwa gharama ya malipo ya deni la Serikali, Serikali imepanga kuendelea kukopa kupitia sarafu nyingine zaidi ya dola ya Marekani (*Currency Diversification*) ili kupunguza utegemezi wa deni la Serikali kwa kiasin kikubwa kuwa kwenye dola ya Marekani. Pendekezo hili ni zuri hata hivyo, mara nyingi masharti

yanayoambatana na mikopo kwa kutumia sarafu nyingine tofauti na dola hufanya marejeo ya viwango vya kubadilisha kwa dola ya Marekani pindi malipo yanapofanyika. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kutekeleza hatua hiyo kwa uangalifu mkubwa na kwa kuzingatia maslahi ya Taifa.

Kielelezo Na. 3: Mwenendo wa Deni la Nje kwa Aina ya Sarafu

7.5. Matumizi ya Sarafu Mtandao (Cryptocurrency)

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Sheria ya Fedha Na.6 ya Mwaka 2024, ilianza kutoza kodi ya zuio ya **asilimia 3** kwenye mapato yanayotokana na uhamishaji au ubadilishanaji wa mali za kidijitali (*digital assets*). Lengo la mwaka lilikuwa ni kukusanya **Shilingi milioni 465** kutoka katika chanzo hiki. Hadi kufikia mwezi Desemba 2024 Serikali ilifanikiwa kukusanya **Shilingi milioni 988.60** sawa na ufanisi wa **asilimia 212.60**. kwa kuwa biashara hii ipo, Kamati inaishauri Serikali kupitia Benki Kuu kuona namna bora ya kudhibiti Sarafu Mtandao kwa sababu hata kama Benki Kuu haiitambui, biashara hiyo ipo.

7.6. Mchango wa Sekta ya Fedha na Bima

Mheshimiwa Spika, mchango wa sekta ya Fedha na Bima katika ukuaji wa uchumi umezidi kuongezeka kutoka **asilimia 2.4** mwaka 2021 hadi **asilimia 13.7** mwaka 2024 ambapo bima ya

vyombo vya moto iliongoza kwa kuchangia zaidi kwa **asilimia 26.6**. Hata hivyo, Takwimu za Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) na Mamlaka ya Usimamizi wa Bima Tanzania (TIRA) zinaonyesha kwamba, katika kipindi cha miaka 6 (2016 hadi 2021) zaidi ya **asilimia 63** ya vyombo vya moto ukiondoa magari ya Serikali na mitambo nchini havikukatiwa bima. Hii ni kinyume na kifungu cha 4 (1) na (2) cha Sheria ya bima za Vyombo vya Moto Sura ya 169. Ili kuepusha wananchi wengi kutopoteza mali zao pindi wanapopata majanga, Kamati inaishauri Serikali kusimamia Sheria na kuhakikisha wananchi wote kukata bima.

SEHEMU YA NANE

8.0. MAONI NA MAPENDEKEZO MAHSUSI

8.1. Ukusanyaji wa Kodi ya Majengo

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Serikali kupitia Ofisi ya Rais – TAMISEMI inaendelea kusimamia utekelezaji wa jukumu la ukusanyaji wa Kodi ya Majengo kwa mujibu wa Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa Sura 290 Kifungu cha 6(1) (t) na 7(1) (y).

NA KWA KUWA, moja ya mabadiliko yaliyofanywa na Sheria ya Fedha ya Mwaka 2023 katika Sheria ya Serikali za Mitaa ya Utozaji wa Kodi ya Majengo, SURA 289 ni kuondoa jukumu la ukusanyaji wa kodi hiyo kutoka TRA kwenda katika Serikali za Mitaa.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia yafuatayo:-

- i. Kuhakikisha kiwango cha mapato cha asilimia 20 cha kodi ya majengo kinarejeshwa katika Halmashauri kwa wakati, pamoja na kuangalia uwezekano wa kuongeza kiwango hicho; na
- ii. Katika mwaka wa fedha 2024/25 Serikali iongeze kiwango kinachorejeshwa kutokana na kodi ya majengo kutoka **asilimia 20** ya sasa hadi walau **asilimia 50** kwa kipindi cha zoezi la usajili wa majengo ili kuharakisha zoezi la utambuzi na uthamini wa majengo pamoja na kuandaa rejesta na kisha kurudisha **asilimia 20** ya awali;
- iii. Kuboresho mfumo wa Tausi ili kuwezesha ukusanyaji wa Kodi ya Majengo ikiwa ni pamoja na usimikaji wa Moduli ya Kodi ya Majengo katika mfumo wa Tausi kwenye Mamlaka za Serikali za Mitaa 137; na

- iv. Kuajiri wataalam wa kutosha katika Halmashauri kwa ajili ya kufanya zoezi la uthamini wa majengo

8.2. Misamaha ya Kodi

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Serikali imekuwa inatoa misamaha ya kodi mbalimbali kwa wawekezaji pamoja na wafanyabiashara kwa lengo la kuvutia uwekezaji nchini.

NA KWA KUWA, kiwango cha utoaji wa misamaha ya kodi kinatakiwa kutozidi **asilimia 1.3** ya Pato la Taifa kwa mwaka 2024. Tafiti zinaonyesha kwamba changamoto kubwa za uwekezaji nchini ni mazingira mabovu ya ufanyaji biashara na uwekezaji na sio viwango vya kodi.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali kufanya tathmini ya misamaha yote ya kodi ili kuhakikisha kwamba misamaha inayotolewa ina tija na inakuwa ndani ya kiwango kinachokubalika cha chini ya **asilimia 1.3** ya Pato la Taifa. Aidha, Serikali iendelee kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji ilikuvutia wawekezaji nchini.

8.3. Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) kupitia Kamishna Mkuu kupewa uwezo wa kufanya uchunguzi wa Kodi (Tax Investigation)

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA TRA imekuwa ikifanya uchunguzi wa masuala ya kodi, ili kubaini ubadhirifu unaofanywa na Kampuni au wafanyabiashara wasio waaminifu na kuwachukulia hatua kwa mujibu wa sheria za kodi pale inapobainika mfanyabiashara au Kampuni ina makosa.

NA KWA KUWA, katika kufanya chunguzi hizo huwa wanatumia askari Polisi ambao hawana utaaalamu kuhusu masuala ya kodi na wakati huo huo ndio wanatakiwa kuchukua maelezo ya mtuhumiwa. Hatua, hii imekuwa inafanya mamlaka ya Mapato kupoteza kodi ambayo inatakiwa kukusanywa pindi shitaka linapofika mahakamani.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Wizara ya Mambo ya Ndani pamoja na Wizara ya Fedha kufanya kikao cha pamoja kabla ya Vikao vya Kamati vya mwezi Machi, 2025 ili kubainisha utaratibu utakaotumika kuondokana na changamoto hii. Endapo itaonekana kuna ulazima wa kufanya mabadiliko yafanyike kupitia Sheria ya Fedha ya Mwaka 2025. Aidha, Taarifa ya kikao hicho na maamuzi yake yawasilishwe kwenye Kamati.

8.4. Serikali kupunguza Matumizi yasiyo ya lazima

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Serikali katika kipindi cha miaka mitatu imekuwa ikibainisha mikakati mbalimbali ya kupunguza matumizi yasiyo ya lazima ikiwemo kupunguza ununuzi wa magari ya Serikali na badala yake kuanzisha utaratibu wa kuwakopesha magari watumishi wenye stahili hiyo.

NA KWA KUWA, mikakati hiyo imekuwa haitekelezwi ipasavyo ambapo katika Mwaka wa Fedha 2022/23 kiasi cha **Shilingi bilioni 500** kilitengwa kwa ajili ya ununuzi wa magari.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali kufanya marejeo ya kina ya matumizi ya Serikali na kupunguza matumizi yasio ya lazima kabla ya kuanza utekelezaji wa mpango wa Taifa wa miaka mitano unaotarajiwa kuanza mwaka 2025/26

hadi 2030/31. Tathmini hiyo itasaidia kupata fedha kwa ajili ya kutekeleza miradi ya maendeleo.

8.5. Usimamizi wa Mifuko ya Hifadhi ya Jamii

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA mifuko ya Hifadhi ya Jamii imekuwa inafanya uwekezaji usio na tija ambapo kwa kipindi cha Mwaka wa Fedha 2021/22, 2022/23 Mfuko wa PSSF umelipa mafao ya wastaafu yenye thamani ya **Shilingi trilioni 4.34** na kupata faida (*Return*) ya **Shilingi trilioni 1.8**. Takwimu hizi zinaonyesha kiasi kilicholipwa ni kikubwa ukilinganisha na faida inayotokana na uwekezaji wake. Vilevile, kiwango cha uhimilivu cha Mfuko ni **asilimia 36.4** ikilinganishwa na kiwango kinachokubalika cha **asilimia 60** na lengo la chini la uhimilivu la **asilimia 40**.

NA KWA KUWA, usimamizi wa Mifuko ya Hifadhi ya Jamii hufanywa na Benki Kuu kwa kushirikiana na Ofisi ya Waziri Mkuu Kazi, Ajira, Vijana na Watu wenye Ulemavu kwa mujibu wa Sheria ya Udhhibiti na Usimamizi wa Mifuko ya Hifadhi ya Jamii.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali ihakikishe kuwa Mifuko hii inasimamiwa ipasavyo katika kuhakikisha kuwa uwekezaji unaofanywa ni wa tija na unaendana na michango. Hatua hii itasaidia kupunguza vihatarishi na kuwezesha Mifuko kulipa mafao ya wastaafu kwa wakati.

8.6. Usimamizi wa Mashirika ya Umma

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Sheria ya Msajili wa Hazina Sura ya 370 inaipa mamlaka Ofisi ya Msajili wa Hazina kusimamia uwekezaji na mali nyingine za Serikali katika Taasisi, Mashirika ya Umma pamoja na Kampuni ambazo Serikali inamiliki hisa

chache. Vilevile, Sheria hiyo inampa Msajili wa Hazina mamlaka ya kusimamia, kuweka malengo ya kifedha pamoja na kutathmini ufanisi wa utendaji kazi.

NA KWA KUWA, Mashirika mengi yamekuwa yakijiendesha chini ya ufanisi ambapo katika kipindi cha miaka mitatu (3) iliyopita kwa Mashirika ambayo Serikali inamiliki hisa chache, Serikali imekuwa ikipata gawio zaidi ikilinganishwa na Mashirika ambayo Serikali inayamiliki kwa **asilimia 100**. Vilevile, baadhi ya Mashirika Umma yanayojiendesha kibiashara na yalitakiwa kujitegemea bado yanapata ruzuku kutoka Serikali Kuu.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali kuondoa ruzuku kwa Mashirika yanayojiendesha kibiashara ili yaweze kujiendesha kibiashara, kukidhi bajeti zao na kutoa gawio kwa Serikali.

8.7. Urejeshwaji wa ukusanyaji wa Mapato ya Taasisi na Mamlaka za Uhifadhi wa Wanyamapori

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Sekta ya Utalii imeonekana kufanya vizuri kwa upande wa mapato yanayotokana na shughuli za utalii ambayo yamepelekea kuimarika kwa urari wa biashara na huduma nje;

NA KWA KUWA, Taasisi za uhifadhi wa Wanyamapori zinajiendesha kwa misingi ya kibiashara, utaratibu wa utolewaji wa fedha kama ilivyo kwa Wizara au Idara za Serikali umekuwa unaathiri utendaji kazi wake;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali kupitia Sheria ya Fedha ya Mwaka 2025 kufanya mabadiliko ya kurejesha utaratibu wa Taasisi hizi kukusanya na kutumia mapato yake

kulingana na bajeti zilizoidhinishwa. Vifungu vinavyotakiwa kufanyiwa mabadiliko ni Kifungu cha 9 cha Sheria ya Hifadhi za Taifa Sura ya 282, Kifungu cha 12(2) cha Sheria ya Mamlaka ya Hifadhi ya Bonde la Ngorongoro Sura ya 284 pamoja na Jedwali la kwanza la Sheria ya Mamlaka ya Mapato Sura ya 399. Marekebisho haya yaende sambamba na kuondoa Sheria hizo kwenye jedwali la kwanza la Sheria ya Mamlaka ya Mapato Sura ya 399. Hatua hiyo itasaidia Taasisi na Mamlaka hizo kutumia mapato yake kuimarisha miundombinu ya msingi katika hifadhi ili kuvutia watalii wengi zaidi.

8.8. Ulipaji wa madeni ya Wazabuni, Wakandarasi na Watoa huduma

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA changamoto ya ulipaji wa madeni ya wazabuni, wakandarasi na watoa huduma imekuwa ni jambo la muda mrefu na limekuwa likiathiri utekelezaji wa Bajeti ya Serikali kwa miaka 5 mfululizo.

NA KWAKUWA, Tangu mwaka 2022 ilipofanyika tathmini ya kina na kubaini Serikali inadaidwa **Shilingi bilioni 3,200** na tangu kipindi hicho haijafanyika tathmini ya kina kama hiyo.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia masuala yafuatayo:-

- i. Serikali kufanya tathmini ya kina ya madeni yote ya wazabuni, wakandarasi na watoa huduma kuanzia mwezi Februari hadi 30 Aprili, 2025 ili kubaini ni kiasi gani Serikali inadaiwa;
- ii. Serikali kuweka ukomo wa siku 90 wa uhakiki wa madeni kwa kufanya mabadiliko kwenye Sheria ya Usimamizi wa Fedha za Umma Sura ya 348 ili kuondoa kisingizio cha kuchelewa kulipa kwa sababu ya kufanya uhakiki; na

- iii. Serikali kuwasilisha Taarifa ya tathmini kwenye kamati ya Bajeti Sanjari na hatua za kulipa madeni hayo.

Mheshimiwa Spika, hatua hizi zikifanyika zitaondoa madhira ambayo sekta binafsi nchini inapitia ikiwa ni pamoja na baadhi ya watu kufilisika kutokana na Serikali kutolipa kwa wakati.

SEHEMU YA TISA

9.0. MAFANIKIO NA CHANGAMOTO

9.1. Mafanikio

Mheshimiwa Spika, Kamati katika kutekeleza majukumu yake katika kipindi cha Februari, 2024 – Januari, 2025, ilipata mafanikio yafuatayo:

- a) Kupokea, kujadili na kutoa mapendekezo ya mabadiliko ya Sheria mbalimbali za kodi kupitia Muswada wa Sheria ya Fedha ya mwaka 2024 iliyokuwa na jumla ya Sheria 29;
- b) Kuendelea kufuatilia utekelezaji wa miradi ya REA, Kilimo na Uvuvi inayopokea fedha za mkopo kutoka Shirika la Fedha la Kimataifa (*IMF Extended Credit Facility – ECF*);
- c) Kusimamia utolewaji wa fedha na utekelezaji wa miradi kupitia mifuko iliyozingirwa (*Ring Fenced Fund*), Mfuko wa Maendeleo ya Reli, Mfuko wa Maendeleo ya Barabara, Mfuko wa Dharula, Mfuko wa Maji na Mfuko wa Maendeleo ya Umeme Vijijini;
- d) Kufanikisha utwaaji wa maeneo mapya ya Bunge na hivyo kuongeza eneo la Bunge kwa **mita za mraba 122,924** kutoka mita za **mraba 42, 312**;
- e) Urejeshwaji wa ukusanyaji wa Mapato yanayotokana na wharfage kwa Mamlaka ya Bandari Tanzania (TPA);
- f) Kuwasilisha Bungeni jumla ya Taarifa nane. Taarifa hizo ni:-
 - i. Taarifa kuhusu Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Fedha na Mafungu yaliyo chini yake kwa mwaka unaoishia 2023/24 pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa mwaka 2024/25;

- ii. Taarifa kuhusu Utekelezaji wa Mfuko wa Bunge, Mahakama na Ofisi ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (NAOT) kwa mwaka 2023/24 pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Mifuko hiyo kwa mwaka wa fedha 2024/25;
- iii. Taarifa kuhusu Hali ya Uchumi wa Taifa kwa mwaka 2022, Tathmini ya Utekelezaji wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2022/23, Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa mwaka 2023/24 pamoja na Mapendekezo ya Serikali kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa mwaka wa fedha 2024/25;
- iv. Taarifa kuhusu Maoni ya Kamati kuhusu Muswada wa Sheria ya Fedha kwa mwaka 2024 (*The Finance Bill, 2024*); na
- v. Taarifa kuhusu Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo ya Taifa wa Mwaka 2024/25 na Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti kwa mwaka 2025/26.

g) Kamati ilifanikiwa kupokea na kuchambua jumla ya Taarifa 353 zilizowasilishwa kwenye Kamati na kuzitolea mapendekezo; na

h) Kamati ilifanikiwa kukutana na Wizara za Serikali zaidi ya 20, Taasisi za Serikali zaidi ya 34 pamoja na Taasisi za Sekta binafsi 38 ili kupitia, kujadili na kutoa mapendekezo na ushauri katika masuala mbalimbali.

9.2. Changamoto

9.2.1. Utofauti wa Takwimu

Mheshimiwa Spika, bado kumekuwa na changamoto ya utofauti wa takwimu ambazo zinakuwa zinatolewa na Wizara na Taasisi za Serikali zinazohusu suala moja. Mathalani, fedha za Mfuko wa Reli zilizotolewa katika kipindi cha nusu mwaka 2024/25 ambapo Taarifa ya Shirika la Reli ilionyesha imepokea **Shilingi bilioni 14.57** wakati Taarifa ya Wizara ya Fedha inaonyesha fedha zilizopelekwa kwenye kwenye Mfuko ni **Shilingi bilioni 145.05**. Vivyo hivyo taarifa za ukuaji wa uchumi ambapo sekta ya kilimo Desemba, 2023 ilikua kwa **asilimia 24.8** hata hivyo Taarifa ya Wizara ya Fedha kuhusu Utekelezaji wa Bajeti ya Serikali kwa kipindi cha nusu mwaka 2024/25 inaonyesha sekta ya kilimo Desemba, 2023 ilikua kwa **asilimia 17.2**.

Mheshimiwa Spika, utofauti wa takwimu umekuwa ukisababishia Kamati kushindwa kufanya uchambuzi wa kina pamoja na kushindwa kutegemea taarifa za Serikali kufanyia maamuzi. Kamati inaishauri Serikali ihakikishe inaondoa utofauti wa takwimu zinazowasilishwa katika Kamati, ili kuondoa mkanganyiko katika uchambuzi wa taarifa.

SEHEMU YA KUMI

10.0. HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, napenda kutumia fursa hii kukushukuru wewe Spika wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Rais wa Umoja wa Mabunge Duniani (IPU), pamoja na Mheshimiwa Mussa Azzan Zungu, Mb Naibu Spika kwa miongozo yenu ambayo imeiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi na weledi. Aidha, napenda kuwashukuru Mheshimiwa Dkt. Mwigulu Lameck Nchemba, Mb Waziri wa Fedha, Mheshimiwa Prof. Kitila Alexander Mkumbo, Mb Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais Mipango na Uwekezaji, Mheshimiwa Hamad Hassan Chande, Mb Naibu Waziri wa Fedha na Mheshimiwa Stanslaus Nyongo, Mb Naibu Waziri, Ofisi ya Rais Mipango na Uwekezaji kwa kushirikiana na Kamati katika kipindi chote cha vikao vya Kamati. Nawashukuru pia wataalamu wote kutoka Wizara ya Fedha wakiongozwa na Dkt. Natu Mwamba Katibu Mkuu Wizara ya Fedha na mlipaji Mkuu wa Serikali pamoja na Wataalamu kutoka Wizara ya Mipango na Uwekezaji wakiongozwa na Katibu Mkuu Dkt. Tausi Kida, pamoja na Wataalamu kutoka Tume ya Mipango ambao walishirikiana na Kamati kikamilifu.

Mheshimiwa Spika, napenda kumshukuru Mhe. Twaha Ally Mpembenwe, Mb na Makamu Mwenyekiti wa Kamati pamoja na Wajumbe wote wa Kamati kwa umahiri, umakini na ushirikiano wao walionipatia wakati wote wa utekelezaji wa shughuli za Kamati. Aidha, nawapongeza kwa michango, maoni na ushauri wao ambao umesaidia Kamati kuisimamia Serikali ipasavyo. Naomba kuwatambua Wajumbe hao kwa majina kama ifauatavyo:-

Mhe. Oran Manase Njeza, Mb	Mwenyekiti
Mhe. Twaha Ally Mpembenwe, Mb	M/Mwenyekiti
Mhe. Shamsi Vuai Nahodha, Mb	Mjumbe
Mhe. Mariam Madalu Nyoka, Mb	Mjumbe
Mhe. Dkt. Charles Stephen Kimei, Mb	Mjumbe
Mhe. Josephat Sinkamba Kandege, Mb	Mjumbe
Mhe. Leah Jeremiah Komanya, Mb	Mjumbe
Mhe. Juma Hamad Omar, Mb	Mjumbe
Mhe. Subira Khamis Mgalu, Mb	Mjumbe
Mhe. Shally Josepha Raymond, Mb	Mjumbe
Mhe. Stella Alex Ikupa, Mb	Mjumbe
Mhe. Jonas William Mbunda, Mb	Mjumbe
Mhe. Kwagilwa Reuben Nhamanilo, Mb	Mjumbe
Mhe. Bahati Khamis Kombo, Mb	Mjumbe
Mhe. Vedastus Manyinyi Mathayo, Mb	Mjumbe
Mhe. Omar Ali Omar, Mb	Mjumbe
Mhe. Zaytun Seif Swai, Mb	Mjumbe
Mhe. Rashid Abdallah Rashid, Mb	Mjumbe
Mhe. Joseph Zacharius Kamonga, Mb	Mjumbe
Mhe. Bahati Keneth Ndingo, Mb	Mjumbe
Mhe. Yahya Mhatta, Mb	Mjumbe

Mheshimiwa Spika, nimshukuru pia Ndg. Baraka Leonard Katibu wa Bunge kwa niaba ya Watumishi wote kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake na kuratibu vyema shughuli za Kamati pamoja na kutoa ushauri wa kitaalamu uliowezesha kufanikisha kazi za Kamati.

Mheshimiwa Spika, baada ya shukrani hizo, naliomba Bunge lako Tukufu liipokee na kujadili Taarifa hii na hatimaye kukubali maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Bajeti.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Oran Manase Njeza, Mb

**MWENYEKITI
KAMATI YA BUNGE YA BAJETI**

10 Februari, 2025

VI MBATISHO

Kiambatisho 1A: Mfumo wa Bajeti ya Mwaka 2024/25 unaopendekezwa

Shilingi Milioni					
	Mapato	Bajeti iliyopitishwa 2024/25	Matarajio hadi Juni 2025	Mapendekezo ya nyongeza 2024/25	Tofauti (Mapendekezo-Bajeti iliyoidhinishwa)
A.	Mapato ya Ndani-Serikali Kuu	33,254,306	33,254,306	33,254,306	0
	(i)Mapato ya Kodi na yasiyo ya kodi (TRA)	29,415,289	29,415,289	29,415,289	0
	(ii)Mapato yasiyo ya kodi	3,839,017	3,839,017	3,839,017	0
B.	Mapato ya Halmashauri	1,356,341	1,356,341	1,356,341	0
C.	Misaada na Mikopo Nafuu kutoka washirika wa Maendeleo	5,130,613	5,976,334	5,976,334	-845,721
	(i)Misaada na Mikopo nafuu-GBS	1,489,775	2,335,495	2,335,495	-845,721
	(ii)Misaada na Mikopo Nafuu ya Miradi	3,461,946	3,461,946	3,461,946	0
	(iii)Misaada na Mikopo nafuu ya kisékta	178,892	178,892	178,892	0
D.	Mikopo ya ndani na Nje	9,604,428	9,604,427	9,604,428	0
	(i)Mikopo ya Nje	2,986,638	2,986,637	2,986,638	
	(ii) Mikopo ya ndani	2,595,417	2,595,417	2,595,417	0
	(iii)Mikopo ya ndani-Rollover	4,022,373	4,022,373	4,022,373	0
	JUMLA YA MAPATO YOTE (A+B+C+D)	49,345,688	50,191,407	50,191,408	845,721
	Matumizi				
E.	Matumizi ya Kawaida	33,401,331	33,893,755	33,893,755	-492,424
	O/W (i) Mfuko Mkuu wa Serikali	15,736,279	15,736,279	15,736,279	0
	O/W Malipo ya riba za ndani	3,146,668	3,146,668	3,146,668	0
	O/W Malipo ya Mtaji wa Ndani	4,022,373	4,022,373	4,022,373	0
	O/W Malipo ya Mtaji wa Nje	3,517,120	3,517,120	3,517,120	0
	O/W Malipo ya Riba ya Nje	2,435,305	2,435,305	2,435,305	0
	O/W Michango ya Serikali kwenye Mifuko ya Hifadhi za Jamii	2,000,000	2,000,000	2,000,000	
	O/W Matumizi Mengine ya Mfuko Mkuu	614,813	614,813	614,813	0
	(ii) Mishahara	11,767,987	11,767,987	11,767,987	0
	(iii)Matumizi Mengineyo (OC)	5,897,065	6,389,489	6,389,489	-492,424

	O/W Matumizi ya Halmashauri (own source)	815,065	815,065	815,065	0
F.	Matumizi ya Maendeleo	15,944,357	16,297,652	16,297,652	-353,295
	(i) Fedha za Ndani	12,303,519	12,656,814	12,656,814	-353,295
	O/W Mfuko wa madeni yaliyohakikiwa	400,000	400,000	400,000	0
	O/W Mfuko wa Reli na Maji na REA	1,260,840	1,260,840	1,260,840	0
	O/W Matumizi ya Halmashauri	541,276	541,276	541,276	0
	O/W HESLB	787,420	787,420	787,420	0
	O/W Elima Msingi na Sekondari bila ada	401,640	401,640	401,640	0
	O/W Miradi mingine	8,912,343	9,265,638	9,265,638	-353,295
	(ii) Fedha za Nje	3,640,838	3,640,838	3,640,838	0
	JUMLA YA MATUMIZI YOTE (E+F)	49,345,688	50,191,407	50,191,407	

Chanzo: Wizara ya Fedha

Kiambatisho 1B: Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge Yanayotokana na Taarifa ya Mwaka ya Kamati ya Bunge ya Bunge ya Bajeti Mkutano wa 14

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
1.	<p>Matumizi ya Seti ya Mitambo ya kuchimba visima na mabwawa</p> <p>Serikali ilinunua na kusambaza seti 25 za mitambo ya kuchimba visima katika Mikoa 25, na seti 5 za mitambo ya ujenzi wa mabwawa katika kila kanda kwa gharama ya Shilingi bilioni 17.5. Hata hivyo, mitambo hiyo haitumiki kikamilifu kwa sababu baadhi ya Halmashauri hazina uwezo wa kifedha kukodi mitambo hiyo.</p>	<p>Bunge linaazimia kwamba Serikali iweke utaratibu wa kutoa ruzuku kupitia Wakala wa Maji na Usafi wa Mazingira Vijijini (RUWASA) ili kuziwezesha Halmashauri zisizokuwa na mapato ya kutosha zinufaike na mitambo hiyo. Vilevile, kuhakikisha Halmashauri zenye mapato ya kutosha na zenye uhitaji wa mitambo hiyo zinatenga Bajeti katika mwaka wa fedha 2024/25</p>	<p>Wizara ya Maji</p>	<p>Serikali kupitia Wizara ya Maji inaendelea na Programu ya Uchimbaji wa visima 900 ambapo kila Jimbo/Halmashauri itachimbiwa visima 5 kwenye Majimbo 184. Kazi hiyo inatekelezwa kupitia Mitambo ya Uchimbaji Visima 25 iliyonunuliwa na Serikali. Hadi mwishoni mwa Mwezi Novemba, 2024 jumla ya Visima 674 vimechimbwa na kupata maji kupitia Mitambo hiyo kwenye Majimbo/Halmashauri 184 nchini ambapo zoezi hilo linatarajiwa kukamilika Mwezi Desemba, 2024. Aidha, Serikali itaendelea kutenga fedha kwa ajili ya kuchimba visima kupitia Mitambo ya Serikali kwenye Halmashauri zenye uhitaji huo nchini.</p>
2.	<p>Kuanzisha Mamlaka ya Kudhibiti Fedha Haramu</p> <p>Serikali ilianzisha Kitengo cha Kudhibiti Fedha haramu kupitia Sheria ya Kudhibiti Utakatishaji wa Fedha Haramu (<i>Financial Intelligence Unit — FIU</i>) kwa madhumuni ya kudhibiti utakatishaji wa fedha haramu, ufadhili wa ugaidi na wa silaha za maangamizi. Tangu</p>	<p>Bunge linaazimia kwamba Serikali kubadilisha Kitengo cha Kudhibiti Fedha Haramu (FIU) na kuwa Mamlaka ili ifanye kazi kwa kujitegemea kama ilivyo kwa nchi ya Zambia. Vilevile, Serikali ifanye mabadiliko</p>	<p>Wizara ya Fedha</p>	<p>Serikali imeandaa rasimu ya marekebisho ya Sheria ya Kudhibiti Utakasishaji wa Fedha Haramu kupitia utaratibu wa Mapendekezo ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali ikiwa na inaendelea kufanyiwa kazi katika ngazi mbalimbali za maamuzi serikalini. Aidha, Serikali inaendelea kufanyia kazi mapendekezo ya kuiongezea FIU watumishi ili kuziba nafasi zilizowazi ikiwa ni suluhu ya muda</p>

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
	kuundwa kwake, Kitengo hicho kimekuwa kinakabiliwa na changamoto mbalimbali kama vile ufinyu wa bajeti pamoja na uhaba wa watumishi na hali hiyo imekuwa ikisababisha Kitengo kupata ushirikiano hafifu kutoka kwa Mamlaka za udhibiti wa fedha haramu duniani.	kwenye Kifungu cha 7 (1) na (3) cha Sheria ya Utakatishaji wa Fedha Haramu Sura ya 423 ili kukiwezesha kitengo hiki kuwa na uwezo wa kuajiri na kuwawajibisha watumishi kwa kuwa hivi sasa Kamishna wa Kitengo hiki hawezi kuwawajibisha watumishi wa Kitengo hiki kwa sababu wanawajibika katika ofisi wanazotoka		mfupi (temporary measure) wakati mchakato wa marekebisho ya sheria unaendelea.
3.	Utekelezaji wa miradi ya barabara kwa Mfumo wa Ubia Baina ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi (PPP) Mfuko wa Barabara umeelemewa na mahitaji ya ujenzi wa barabara ikilinganishwa na ukarabati wa barabara na madaraja, kutokana na kutegemea chanzo kikuu cha tozo cha Shilingi 263 kwa kila lita ya mafuta ya petroli na dizeli.	Bunge linaazimia kwamba Serikali itumie Mfumo wa Ubia baina ya Sekta ya Umma na Binafsi kujenga, barabara pamoja na madaraja. Aidha, Kamati inaishauri Serikali kuangalia vyanzo mbadala kwa ajili ya kuongeza fedha kwenye Mfuko wa	Wizara ya Ujenzi	Serikali inaendelea kutumia utaratibu wa PPP katika ujenzi wa barabara na madaraja nchini ikiwa ni hatua ya kuharakisha afua za uboreshaji wa miundombinu ya usafiri na usafirishaji. Miradi mbalimbali imeainishwa na ipo katika hatua mbalimbali za utekelezaji. Mradi wa awali utahusisha ujenzi wa barabara ya Dar es Salaam – Dodoma ambao umegawanywa katika sehemu tatu: LOT 1 - Kibaha – Chalinze (Toll Expressway 78.9 km); LOT 2 -

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
	Mfumo wa Ubia baina ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi ulianzishwa kwa lengo la kuisaidia Serikali kutekeleza miradi kwa njia ya ubia ili kupunguza utegemezi rva bajeti ya Serikali	Barabara.		<p>Chalinze – Morogoro (Toll Expressway 84.9 km); na LOT 3 - Morogoro – Dodoma (Toll Expressway 260 km).</p> <p>LOT 1 - Kibaha – Chalinze (Toll Expressway 78.9 km), mradi upo kwenye hatua ya ununuzi wa mbia. Jumla ya kampuni tisa zilionyesha nia ya kutekeleza mradi huu kwa utaratibu wa PPP. Kati ya kampuni tisa zilizoonesha nia, kampuni tano ziliorodheshwa na kupatiwa nyaraka za kuwasilisha mapendekezo ya utekelezaji wa mradi (<i>Request for Proposal - RFP</i>). Kampuni tatu zimerejesha RFP na tathmini ya kumpata mbia inaendelea. Kwa mujibu wa ratiba ya utekelezaji, mbia ataanza utekelezaji wa mradi mwezi Februari, 2025.</p> <p>Aidha, LOT 2 - Chalinze - Morogoro (Toll Expressway 84.9 km), mradi upo kwenye hatua ya Upembuzi Yakini na LOT 3 - Morogoro – Dodoma (<i>Toll expressway 260 km</i>), mradi huu upo kwenye hatua za awali za maandalizi.</p>
4.	<p>Serikali iandae Sera na mkakati wa Ununuzi, Ugavi na uondoshaji Mali za Umma</p> <p>Bunge lilipitisha Sheria ya Ununuzi wa Umma ya mwaka 2023, hata hivyo Taifa halina Sera na Mkakati unaosimamia</p>	<p>Bunge linaazimia kwamba Serikali iandae Sera na Mkakati wa ununuzi wa Umma</p> <p>Serikali iandae Sera na Mkakati</p>	Wizara ya Fedha	<p>Serikali ipo katika hatua za mwisho za kuandaa Sera na Mkakati wa Ununuzi wa Umma baada ya kupata ridhaa ya Baraza la Mawaziri tarehe 16 Januari, 2025.</p>

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
	manunuzi katika Sekta ya Umma. Kukosekana kwa Sera na Mkakati kumesababisha Sheria ya Ununuzi wa Umma kufanyiwa mabadiliko mara sita tangu ilipotungwa kwa mara ya kwanza mwaka 2001.	wa sekta ununuzi wa Umma.		
5.	Fedha za Mkopo wa ECF kujumuisha Sekta ya Utalii Serikali ilipokea fedha za mkopo wenye thamani ya dola ya Marekani bilioni 1.05 sawa na Shilingi trilioni 2.4 kupitia dirisha la Extended Credit Facility (ECF) kwa ajili ya kusaidia nchi masikini	Bunge linaazimia kwamba Wizara ya Maliasili na Utalii kuwasilisha mahitaji ya fedha za maendeleo Wizara ya Fedha ili wapate mgao wa fedha za ECF mwaka ujao wa fedha 2024/25.	Wizara ya Maliasili na Utalii	Wizara ya Maliasili na Utalii iliwasilisha maombi ya nyongeza ya bajeti kwa mwaka 2024/2025 Wizara ya Fedha ambapo kutokana na hali ya kibajeti Wizara iliongezewa Shilingi Bilioni 19. Aidha, Wizara imepewa retention ya asilimia 3 kwa ajili ya uhifadhi na asilimia 6 kwa ajili ya
6.	Uwepo wa Sera na Sheria ya Ufuatiliaji na Tathmini Katika mwaka wa fedha 2022/23 miradi 253 tu ndio ilifanyiwa ufuatiliaji na tathmini kati ya takribani miradi 2,572 ikiwa ni sawa na asilimia 9.84 ya miradi yote ya Serikali. Mwenendo huo umesababisha kuongezeka kwa gharama za miradi, miradi kutokamilika kwa wakati, miradi	Bunge linaazimia kwamba Serikali kukamilisha utungaji wa Sera ya Ufuatiliaji na Tathmini na kisha kutunga Sheria ambayo itabainisha mgawanyo wa majukumu na adhabu katika kufanya Ufuatiliaji na Tathmini.	Ofisi ya Waziri Mkuu (Sera, Bunge na Uratibu)	

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
	kutekelezwa kwa muda mrefu kuliko ulivyokusudiwa, miradi kutokufikia malengo na miradi kutekelezwa chini ya kiwango.			
7.	<p>Kutungwa kwa Sheria na Sera ya Usimamizi wa Mali za Serikali (Government Assets Management Division)</p> <p>Idara ya Usimamizi wa Mali za Serikali inasimamia mali zote za Serikali zenye thamani ya Shilingi trilioni 77.5 kwa kutumia masharti ya kifungu cha 6A cha Sheria ya Fedha za Umma kinachompatia Mamlaka Katibu Mkuu Hazina kusimamia mali zote za umma</p> <p>Hata hivyo, Idara hii haina Sheria na Sera na hivyo kusababisha kukosekana kwa uwajibikaji, uwazi, udhibiti na ufanisi katika usimamizi wa mali za umma</p>	<p>Bunge linaazimia kwamba Serikali kuwasilisha Bungeni Muswada wa Sheria ya Usimamizi wa Mali za Umma ili kuweka msingi wa kisheria utakaoongeza uwajibikaji, uwazi, udhibiti na ufanisi katika usimamizi wa mali za umma</p>	Wizara ya Fedha	<p>Sheria ya Usimamizi wa Mali za Serikali itaandaliwa mara baada ya Serikali kuidhinisha rasimu ya Sera ya Taifa ya Usimamizi wa Mnyororo wa Ugavi ambayo iko katika hatua za awali za maandalizi kwa kushirikiana na Wadau.</p>
8.	<p>Riba za Mikopo katika Sekta ya Benki</p> <p>Riba za mikopo katika sekta ya benki zimeendelea kuwa juu kwa wastani wa asilimia 16.04 mbali na hatua zote</p>	<p>Bunge linaazimia kwamba Benki Kuu ya Wizara ya Fedha Tanzania kufanya uchambuzi wa kina</p>	Wizara ya Fedha	<p>Serikali kwa kushirikiana na Benki Kuu ya Tanzania inatambua umuhimu wa wananchi kupata mikopo kwa gharama nafuu na hivyo imeendelea kuchukua hatua mbalimbali za kiusimamizi na kiseru kwa ajili ya kuweka</p>

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
	<p>zilizochukuliwa na Benki Kuu za kupunguza sehemu ya Amana ambayo Benki za Biashara zinatakiwa kuweka Benki Kuu kwa mujibu wa Sheria (<i>Statutory Minimum Reserve - SMR</i>), kutoa mkopo wa Shilingi trilioni 1 kupitia dirisha maalumu na kupunguza riba ya hati fungani za Serikali za muda mfupi na muda mrefu.</p> <p>Uzoefu unaonyesha kwamba kiwango cha riba hakitarajiwi kuzidi mara 2 ya mfumuko wa bei.</p> <p>Hata hivyo, katika kipindi cha mwezi Julai hadi Novemba, 2023 wastani wa riba za mikopo ulikuwa asilimia 15.54 huku mfumuko wa bei ukiwa ni asilimia 3.6.</p>	<p>wa vigezo vinavyotumika na mabanki katika kupanga riba na kubainisha mikakati ya muda mfupi, wa kati na a mrefu ya kupunguza gharama hizo ili mikopo ipatikane kwa riba nafuu kwa ajili ya uwekezaji na ufanyaji biashara.</p>		<p>mazingira wezeshi kwa benki kutoa mikopo ya riba nafuu. Hatua hizi ni pamoja na:</p> <ol style="list-style-type: none"> i. Kutekeleza Sera ya Fedha inayolenga kusimamia ukwasi katika mfumo wa kibenki ili uendane na mahitaji halisi ya kiuchumi na kuwezesha sekta ya fedha kuwa na fedha kwa ajili ya utoaji wa mikopo kwa riba nafuu; ii. Kuendelea kuhimiza benki kuwasilisha taarifa za wakopaji pamoja na kutumia kanzidata ya taarifa za wakopaji (<i>credit reference bureau</i>). Matumizi ya kanzidata yanasaidia upatikanaji wa taarifa za wakopaji na hivyo kusaidia kupunguza kiwango cha mikopo chechefu. Kiwango cha mikopo chechefu kimepungua kufikia wastani wa asilimia 5.2 mwezi Septemba 2023 kutoka wastani wa asilimia 7.3 Septemba 2022; iii. Kuhimiza wafanyakazi kufuata miongozo na taratibu zilizowekwa na Jumuiya ya Mabanki nchini (TBA) ili kuhakikisha kuwa wakopaji wanakidhi vigezo wakati wa kuidhinishiwa mikopo;

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
				<p>iv. Kuhimiza benki za biashara kutumia zaidi mifumo ya kiteknolojia ili kupunguza ulazima wa kuajiri watumishi wengi katika jitihada ya kuongeza ufanisi na kupunguza gharama za uendeshaji. Benki Kuu kuzitaka benki za biashara zinatakiwa kuhakikisha kuwa uwiano wa gharama za uendeshaji na pato la benki hauzidi asilimia 55 na kama uwiano huu utazidi kiwango kilichotajwa, benki haitaruhusiwa kulipa gawio kwa wanahisa na wala kutoa bonasi kwa wafanyakazi wake;</p> <p>v. Kutoa elimu kwa umma juu ya masuala ya fedha ili kumsaidia mwananchi kufanya maamuzi sahihi kuhusu maswala ya kifedha ikiwemo maswala yanayohusu viwango vya riba na umuhimu wa kulipa mikopo kwa wakati;</p> <p>vi. Kushirikisha wadau mbalimbali katika sekta ya fedha ili kutatua changamoto zilizopo ikiwemo, kupanua wigo wa dhamana zinazokubalika kwa ajili ya mikopo na utatuzi wa masuala ya kisheria; na</p> <p>Kuendelea kushirikiana na mamlaka zilizokasimishwa</p>

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
				kusimamia taasisi ndogo za fedha ili kuhakikisha wateja wanahudumiwa kwa mujibu wa sheria na kanuni zilizopo. Hii ni pamoja na kuhakikisha taasisi hizi haziwatozi wateja wake riba kubwa na zinazoumiza.
9.	<p>Upatikanaji wa Fedha kwa ajili ya Kutekeleza Miradi ya Maendeleo</p> <p>Serikali imekuwa ikikusanya mapato yake kwa asilimia 92.6, 98.2 na 98.5 kwa mwaka 2020/21, 2021/22 na 2022/23 mtawalia. Hata hivyo, kumekuwa na changamoto ya ukosefu wa fedha kwa ajili ya kugharamia baadhi ya miradi ya maendeleo kutokana na kuongezeka kwa malimbikizo ya madeni ya watoa huduma, wakandarasi, malipo ya huduma za umeme na maji na madeni ya watumishi na hivyo kusababisha fedha zilizopo kutotosha kutekeleza miradi ya maendeleo ya mwaka husika.</p> <p>Mathalani, hadi kufikia Juni, 2022 Serikali ilikuwa na malimbikizo ya madeni ya Shilingi trilioni 3.23, ambayo ni zaidi ya asilimia 12 ya matumizi yote ya</p>	<p>Bunge linaazimia kwamba ili fedha zipatikane kwa ajili ya miradi ya maendeleo Serikali itekeleza yafuatayo;</p> <p>i.Kupanua wigo wa ukusanyaji wa mapato ikiwa ni pamoja na matumizi sahihi ya mifumo ya kukusanya mapato na kuunganisha taasisi zote za Serikali katika mifumo hiyo;</p>	Wizara ya Fedha	<p>Serikali kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania - TRA inaendelea kuongeza wigo wa kodi, kuongeza ulipaji kodi kwa hiari, kuboresha ufanisi wa uendeshaji, kujenga imani na kutoa huduma stahiki kwa walipakodi. Aidha, inaboresha mifumo mbalimbali ya ukusanyaji kodi kwa kuhuisha, kujenga na kuiendeleza ili iendane na mahitaji ya sasa hususani kwenye kurahisisha ulipaji kodi.</p> <p>TRA inaendelea na ujenzi wa upya mfumo wa kodi za ndani uitwao IDRAS (Integrated Domestic Revenue Administration Systems) kwa kushirikiana na kampuni ya Korea. Mfumo huu utakuwa mahususi kwa ajili ya kuboresha usajili, ukusanyaji wa kodi na ufuatiliaji wa walipakodi. Mfumo wa IDRAS utaunganisha mifumo yote ya ukusanyaji wa kodi za ndani pamoja na mifumo ya ukusanyaji wa Ushuru wa Forodha (TANCIS), mifumo ya ukadiriaji kodi (Assessing) ulipaji kodi (Revenue Payment System, RGS), uwasilishaji wa ritani za</p>

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
	<p>Serikali “iWa ni zaidi ya kiwango kinachokubalika kimataifa cha asilimia 2 kwa miaka 3 mfululizo</p> <p>Serikali imekuwa ikikusanya mapato yake kwa asilimia 92.6, 98.2 na 98.5 kwa mwaka 2020/21, 2021/22 na 2022/23 mtawalia. Hata hivyo, kumekuwa na changamoto ya ukosefu wa fedha kwa ajili ya kugharamia baadhi ya miradi ya maendeleo kutokana na kuongezeka kwa malimbikizo ya</p>			<p>kodi (E-Filing), mifumo ya taarifa na utunzaji kumbukumbu za kodi mfano, Mfumo wa utunzaji wa kumbukumbu za risiti na mauzo, (EFDMS), kumbukumbu za kodi za majengo (PRMS) na mifumo ya taasisi nyingine za Serikali.</p> <p>Aidha, TRA inaendelea kutekeleza mikakati mbalimbali ya kuimarisha ukusanyaji wa mapato ya ndani ikiwemo: kuimarisha Mfumo wa Serikali wa Kielektroniki wa Ukusanyaji wa Mapato (GePG) na kuhimiza utumiaji wa Namba ya Kumbukumbu ya Malipo katika kufanya malipo ya Senkali; kuendelea kuwekeza kwenye matumizi ya teknolojia ili kurahisisha ulipaji kodi kwa wakati na uwasilishaji wa ritani za kodi kielektroniki (<i>electronic filing</i>).</p> <p>TRA inaendelea kutekeleza Mpango wa Usimamizi wa Viashiria Hatarishi (<i>Compliance Risk Management Plan</i>) ili kuongeza uhiari wa ulipaji kodi; kuimarisha mifumo ya usimamizi katika Mashirika, Taasisi za Umma na Wakala za Serikali ili kuongeza ufanisi na kuhakikisha gawio na michango stahiki inawasilishwa kwa wakati; kuendelea na utaratibu wa kuingia makubaliano na walipakodi ili kuwawezesha kulipa madeni yao kwa awamu;</p>

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
	<p>madeni ya watoa huduma, wakandarasi, malipo ya huduma za umeme na maji na madeni ya watumishi na hivyo kusababisha fedha zilizo kutotosha kutekeleza miradi ya maendeleo ya mwaka husika. Hadi kufikia Juni, 2022 Serikali ilikuwa na malimbikizo ya madeni ya Shilingi trilioni 3.23, ambayo ni zaidi ya asilimia 12 ya matumizi yote ya Serikali ikiwa ni zaidi ya kiwango kinachokubalika kimataifa cha asilimia 2 kwa miaka 3 mfululizo.</p>			<p>na kuendelea kutekeleza Mpango wa Kuboresha Mazingira ya Biashara na Uwekezaji nchini (BLUEPRINT).</p> <p>Vilevile, Serikali imeanza kutekeleza hatua za kiutawala za utoaji wa namba ya malipo jumuishi ili kuongeza uhiari wa ulipaji kodi na mapato mengine pamoja na kuongeza wigo kwa walipakodi.</p>
		<p>ii. Kufanya mapitio ya matumizi ili kuondoa matumizi yasiyo na tija kwa Serikali;</p>	<p>Wizara ya Fedha</p>	<p>Serikali inaendelea kusimamia hatua na mikakati ya udhibiti na usimamizi wa matumizi ya fedha za umma kwa lengo la kuimarisha nidhamu na uwajibikaji ili kuleta tija iliyokusudiwa kwa kuzingatia sheria na miongozo iliyopo ikiwa ni pamoja na:-</p> <p>i. Kuendelea kuimarisha matumizi ya mifumo ya TEHAMA katika utekelezaji wa shughuli za Serikali ili kubana matumizi ikiwa ni pamoja na kuendesha vikao kwa njia ya mtandao na kupunguza matumizi ya karatasi (paperless); na</p> <p>ii. Kuimarisha usimamizi wa mikataba na miradi kwa kufanya ufuatiliaji wa mara kwa mara pamoja na ukaguzi wa ufanisi kwa wakati ili kuokoa gharama za ziada zinazoweza kujitokeza wakati na baada</p>

S/N	HOJA	AZIMIO	MHUSIKA	UTEKELEZAJI
				<p>ya muda wa mikataba ya huduma na miradi kufikia ukomo.</p> <p>Aidha, Serikali imetoa Waraka wa HAZINA Na.4 wa mwaka 2023 ukitoa maelekezo kwa maafisa masuuli kufanya mapitio ya matumizi ya mafungu yao ili kuondoa matumizi yasiyo na tija.</p>
		iii.Kupunguza misaada isiyo na tija ili kufikia asilimia 1 ya lengo la Mpango	Wizara ya Fedha	Azimio la Bunge linaendelea kutekelezwa kwa kuzingatia Sheria ya Mikopo, Dhamana na Misaada, SURA 134 na kanuni zake.
		iv.Kuangalia uwezekano wa kufuta madeni ambayo Taasisi za Umma zinadaiana kama hayasababishi hasara	Wizara ya Fedha	Madeni ya taasisi za umma hufutwa kwa kuzingatia Sheria ya Fedha za Umma, Sura 348. Aidha, mchakato wa kisheria hufanyika mara kwa mara ikiwa ni sehemu ya upotevu wa mali za umma.

Kiambatisho 1C: Wadau Mbalimbali waliokutana na Kamati

Na.	Kundi la Wadau	Taasisi Wanazotoka
1.	Wadau kutoka Serikali Kuu	Ofisi ya Rais Mipango na Uwekezaji; Wizara ya Fedha; Wizara ya Katiba na Sheria; Ofisi ya Waziri Mkuu Sera, Bunge na Uratibu; Wizara ya Uchukuzi; Wizara ya Kilimo; Wizara ya Mifugo na Uvuvi; Wizara ya Mambo ya Ndani ya Nchi; Wizara ya Nishati; Wizara ya Madini; na Wizara ya Habari, Mawasiliano na Teknolojia ya Habari.
2.	Taasisi za Umma, Wakala, Mamlaka na Idara zinazojitegemea	Ofisi ya Rais, Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora; Benki kuu ya Tanzania; Wakala wa Barabara Vijijini na Mijini (TARURA); Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA); Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi (NAOT); Ofisi ya Msajili wa Hazina; Mamlaka ya Viwanja vya Ndege (TAA); Mamlaka ya Bandari Tanzania (TPA); Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA); Mamlaka ya Hifadhi ya Bonde la Ngorongoro (NCAA); Wakala ya Barabara Tanzania (TANROADS); Ofisi ya Rais Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa (OR-TAMISEMI); Bodi ya Rufaa za kodi (TRAB) na Mahakama ya Rufani za Kodi (TRAT); Bohari ya Dawa (MSD); Wakala wa Usambazaji wa Umeme Vijijini (REA); na Mfuko wa Maji na Wakala wa Maji na Mazingira vijijini (RUWASA).
3.	Wadau Kutoka Sekta Binafsi	Chama cha Wakulima wa Mbogamboga na Maua Tanzania (TAHA); Chama cha wakulima wa Parachichi Tanzania (Avocado Society of Tanzania); Taasisi ya Sekta Binafsi Tanzania (TPSF); Chama cha Mabenki Nchini (Tanzania Bankers Association-TBA); Chama cha Michezo ya Kubahatisha nchini (Tanzania Sports Betting Association – TSBA); Taasisi ya Sekta ndogo ya fedha nchini (Tanzania Association of Microfinance Institutions – TAMFI); Tanzania Tours Operators Association (TATOA); Tanzania Hunting Operators Associations (TAHOA); Tanzania Air Operators Associations (TAOA); Tanzania Truck Owners Association (TATOA); Tanzania Bus Owners Association (TABOA); Shirikisho la Wamiliki wa Viwandani (Confederation of Tanzania Industries

Na.	Kundi la Wadau	Taasisi Wanazotoka
		(CTI); Tanzania Mobile Network Operator Association (TAMNOA); Tanzania Shipping Agents Association (TASAA); Tanzania Freight Forwarders Association (TAFFA)
4.	Wadau Kutoka Asasi za Kiraia	Taasisi ya Utafiti ya REPOA; Wajibu; PwC; Foundation for Civil Society; Action Aid Tanzania; na Chama cha Wanawake Wafanya biashara Tanzania Women Chamber of Commerce (TWCC).